

DOI: 10.7596/taksad.v6i3.894

Citation: Yücer, H. (2017). Vahdet-i Vücûd Düşüncesini Açıklamada Halı Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin Temsîl-i Kālîçe İsimli Risâlesi. Journal of History Culture and Art Research, 6(3), 358-436. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.894

Vahdet-i Vücûd Düşüncesini Açıklamada Halı Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin *Temsîl-i Kālîçe* İsimli Risâlesi*

The Symbolism of the Rug (Qalicha) to Expound the Doctrine of the Unity of Being and Muhyiddin al-Rumi's treatise "Tamthil Qalicha"

Hür Mahmut Yücer¹

Abstract

In the Islamic thought, Wahdat Wujud (The Unity of Being) is generally defined as a doctrine which discusses the transition of the real being (the absolute being) to the methaphorical (the relative) one, its formation and quality. By means of this doctrine, questions concerning the relations of Allah, the universe and human being are answered and many obscure issues found in the Holy Qur'an and the hadiths become intelligible.

In the center of the doctrine of the Unity of Being occur the categories of being such as maratib al-wujud (the ranks of being), hadarat khamsa (the five presences) and tanazzulat sab'a (the seven condescensions). The categories of being have been long dealt with in a similar manner in almost every corner of the Islamic World through explanatory works like those in the form of sharh (commentary). In order to facilitate the comprehension of the subject in question a number of symbolisms such as seed and tree, point and letter, steam and ice, mirror and dream (shadow) have been utilised. The symbolism of the rug (qalicha) which is focused by the present study has not been studied or drawn attention to until today. Thus Muhyi's treatise, Tamthil Qalicha is quite compelling. This study firstly endeavors to elucidate the symbolism of the rug and then presents a Turkish transliteration of the said treatise of Muhyi, Tamthil Qalicha.

Keywords: Muhyiddin al-Din al-Rumi, Wahdat al-wujud, Tanazzulat sab'a, Symbolism, The symbolism of carpet, Tamthil qalicha.

* Bu makale KBÜ-BAP-14/2-KP-070 nolu projesinden üretilmiştir. Makalenin tashihinde yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Şerife Ağarı'ya teşekkür ederim.

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Turkey. E-mail: hurmahmut@gmail.com

Öz

Vahdet-i vücûd, İslam düşüncesinde en genel anlamıyla hakîki varlıktan mecâziye geçişi, kılını (ca'liyet) ve nasıllığı anlatan nazariyenin adıdır. Bu nazariye ile Allah-âlem—insan münasebeti hakkında sorular karşılıklarını bulur—ve Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde geçen birçok müteşabih konu anlaşılır hale gelir. Vahdet-i vücud nazariyesinin ana çatısını merâtibü'l-vücûd, hazerât-ı hams, tenezzülât-ı seb'a gibi farklı isimlerle ifade edilen varlık kategorileri oluşturur. Varlık mertebeleri tarih boyunca İslam dünyasının her bölgesinde benzer tarzda açıklanmaya çalışılmış ve üzerine şerhler yazılmıştır. Anlatının daha iyi kavranabilmesi için çekirdek-ağaç, nokta-harf, buhar-buz, ayna-hayal (gölge) gibi bir takım sembolik anlatım tarzları tercih edilmiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden **halı sembolizmi/metaforu** üzerine farklı şekillerde dikkat çekilmiş olsa da bu güne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda Muhyî'nin *Temsîl-i Kālîçe* isimli risalesi oldukça ilgi çekicidir.

Çalışmamızın başında halı sembolizmini açıklamaya çalışacağız. Daha sonra *Temsîl-i Kālîçe*'nin günümüz Türkçesi ile yazımını vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Muhyiddin er-Rûmî, Vahdet-i vücud, Tenezzülât-ı seb'a, Sembolizm, halı sembolizmi, Temsil-i Kālîçe.

Giriş

Daha önceki Muhyî Efendi ve eserleri hakkında yaptığımız çalışmalarda onun Halvetiyye'nin Cemâliyye kolundan Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'nin halîfesi olduğunu, 946 (1539)'dan sonra irtihâl edip *Köstendil Sancağında İştib Kasabasında* medfun olduğunu, *Devâirü'l-maârif*, *Dâire-i Cihannümâ*, *Temsîl-i Şecer*, *Temsîl-i Nokta* ve en son *Temsîl-i Kālîçe* adlarında beş eserinin bulunduğunu ifade etmiştik.²

Muhyî'nin bütün eserlerinde işlediği konu, vahdet-i vücûd ekolünün anlatısına uygun olarak tecellî nazariyesidir. Gerçekte varlık birdir. Diğerleri onun farklı kategorilerde tecellî etmesinden ortaya çıkan mecazi varlık alanlarıdır. Onun ilgilendiği esas konu *lâ ta'ayyün* mertebesinde ilk tecellînin oluşumu ve ilk tecellînin diğer tecellîlere göre konumudur. Zira ilk tecellî anlaşılırsa diğer tecellîler daha kolay anlaşılacaktır. Diğer yandan onun vurguladığı bir başka hususiyet, ilk tecellî ile ilgili olarak yanlış anlamaların nasıl sonuçlanacağı meselesidir. Muhyî daha sonraki kategorilerde gelen ruhlar âlemi ve misâl âleminden pek bahsetmez. Bunları okuyucunun keşfine ve cehdine bırakır—ve doğrudan çıkarımda

² Bk. Hür Mahmut Yücer, “Vahdet-i Vücûd Nazariyesinin İzahında Nokta Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin *Temsîl-i Nokta* Adlı Eseri”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi Vol. 6, No. 2, March 2017, ss.198-278.

bulunmasını ister. Çünkü bu çıkarımı insana yaptıran çok sayıda âyet ve hadisten örnek bulunmaktadır.

O'nun ilgilendiği ikinci husus neden insan-ı kâmil olunması gerektiğidir. Zirâ perdelere takılıp kalınması, hakîkati görememesi ya da bunun için çabalamaması insan olana yakışan bir tavır değildir. Zâten insân-ı kâmil olursa varlık bağlarından kurtulacak, Tur dağına tecellî eden Alalh ona da tecellî edecek, kayıtlardan kurtulup doğrudan hakîkatle yüzleşecektir.

Tasavvufi düşüncede Zât mertebesi ile şهادet âlemi arasındaki mertebeleri açıklayabilmek için bir yandan varlıkta ‘zuhûr eden’in Hak olduğu diğer yandan Hak’tan tamamen ayrı bir şey olduğu yani ayniyet ve gayriyet konusu özellikle açıklanmaya çalışılır. Zira şii-bâtînlilik, hurufîlik, hulûliyye, ittihadîyye ve Panteizm benzeri ezoterik akımlar bu ince ayrıma ulaşamadıkları için İslam tasavvufundan ve Ehl-i sünnetten ayrı düşmüşlerdir. Başta İbn Arabî olmak üzere müellif mutasavvıfların işte bu savrulmayı önlemek ve vahdetten kesrete, latiften kesîfe geçişin daha rahat anlaşılabilmesi için sıkça semboller üzerinden konuyu ele aldıkları görülür. Bunlar içerisinde özellikle *buhar-buz*, *çekirdek-ağaç*, *ayna-hayal/gölge* sembolleri dikkat çeker.³ ve *harf ve ışıık/nûr sembolizmi* bunları takip eder.⁴

Muhyî Efendi’nin yukarıdaki sembollere ilâveten *Temsîlât-ı Muhyî* başlığı altında *nokta-harf*, *çekirdek-ağaç*, *yün-halî* sembolizmine yoğunlaştığı, bunlar için özel risâleler kaleme aldığı görülür. Özellikle yün-halî sembolizmine ait müstakil eseri ise tasavvuf düşüncesi literatürü içerisinde ilk defa karşılaştığımız bir çalışmadır. Bu nedenle hem yün-halî sembolizmi hem de bu eser orijinal niteliktedir.⁵ Müellifimizin konuyu ele alışı, Ehl-i sünnetin Allah-insan münasebetine dair itikadi anlayışına uygundur. Eserlerinde kullandığı sembolik yöntem, okuyucularını ve takipçilerini hakîkati anlama yönünde kullandığı remizler bazen Hurufîlerin remizlerine, sembollerine benzese de (o hem odur, hem o değildir tarzındaki) ayriyet ve gayriyeti çok açık bir biçimde vurgulaması onlardan temel ayrılış noktasını gösterir.

Halî/nakış metaforuna farklı mutasavvıfların divanları içerisinde bazen bir mısrada bazen beyitler arasında rastlanılmaktadır. Buna göre, “*el-Musavvir*” Allah’ın sıfatlarından olduğuna göre her yaptığı işi sanatlı ve en güzel tarzda yapması doğaldır. Hatta şairlere göre onun işinin güzelliği şهادet âleminde ortaya çıktığından beri nakkaşlar ‘*en güzel nakşı ben yaparım*’ diye herhangi bir iddiaya girişemez olmuşlardır.

³ A. Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı, S. Eraydın) c.II, İstanbul 1995, s. 30-37. C.III, s. 44-56.

⁴ Ayna, harf ve ışık sembolizmi için bk. Tahir Uluç, “İbn Arabî’de Mistik Sembolizm”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 7 [2006], sayı: 16, ss. 151-190.

⁵ Mevlânâ eserinde aynı benzetmeyi kullanırken konuyu bir basamak ileriye taşır ve cüz’î irâde sahibinin küllî irâde karşısında aciz olduğuna delil olarak sunar: “*Nakış nakkaşla nasıl mücadele eder?, Nakış, nakkaşın ve kaleminin huzurunda ana karnındaki çocuk gibi âciz ve eli bağılıdır.*” Mevlânâ, *Mesnevî*, c.I, beyt nr: 605-610.

Olalı hüsnî nakşî dünyâda fâş

Dahî da 'vî kılımaz oldu nakkâş⁶

Kadı Burhaneddin'e göre de,

Nakkâş-ı ezel sûret-i nakşını yazalıdan

Düşdi bu dil ayahdan u gitdi bu göz elden⁷

Nakkâş-ı ezel nakşının sûretini yazdığından beri bu dil ayaktan düştü ve bu göz elden gitmiştir.

Niçe kul olmayayım sana ki nakkâş-ı ezel

Geldi şol anber ile bir hat-ı reyhân yazmış⁸

Sana nasıl kul olmayayım, çünkü nakkaş-ı ezel anber ile bir hatt-ı reyhan yazmış olarak gelmiştir.

Ahmed Paşa'nın "Nakkaş-ı ezel cenneti o kadar yüceltti ki kapıların üstüne senin şerefli adını yazdı" dediği beytinde nakkaş kelimesi ile Allah'ın yaratıcılık vasfına değinir:

Cenneti şol denlû ta 'zîm itdi nakkâş-ı ezel

Kim seniün nâm-ı şerîfün yazdı ebvâb üstine

Şeyhî de gönlüne seslenerek "Bu renk ve nakışı bırak da nakkaşa bak, onun cemalini gözle de kuşkuların ve gözündeki perde ortadan kalksın",

Gönlüm bu reng ü nakşî ko nakkâşa kıl nazar⁹

Gözle yakîn cemâlini gitsin hicâb u zan

diyerek gerçeğin ancak maddi âlemden vazgeçmekle mümkün olacağını belirtir.

Kadı Burhaneddin "Senin hayaline tapıyorum, ama putperest değilim, nereye bakarsam bakayım senin suretinin resmedilmiş -musavver- olduğunu görüyorum",

Hayâlüne taparam büt-perest hod degülem

Nireye bakar isem sûretün musavver olan¹⁰

şeklindeki beytinde sevgilinin canda veya dimağda resmedilmiş hayaline işaret eder. Bu hayal Allah'a kadar giderek kendinin O'ndan bir parça olduğuna da işaret eder. Şeyhî, "Musavvir-i

⁶ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, "Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk Yüzyıllar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12, İstanbul 2014, 24-26.

⁷ Yılmaz, a.g.m., 24-26.

⁸ Yılmaz, a.g.m., 24-26.

⁹ Yılmaz, a.g.m., 24-26.

¹⁰ Yılmaz, a.g.m., 24-26.

ezel, yani Allah senin nakşını tasvir edeli beri Çin memleketinde bulunan suretler yüzünü toprağa sürer",

Musavvir-i ezel edeli nakşını tasvîr

Yüzünü hâke sürer Çîn içinde sûretler

dediği beytinde Allah'ın sevgiliyi çok güzel yarattığını ve artık Çin memleketinin güzelliğiyle meşhur olan suretlerinin yüzüne bile bakılmadığını belirtir.¹¹

Tabiatın bir nakkaşın elinden çıkmış süslü bir nakış olduğu şeklindeki benzetmesine tasavvuf düşüncesi dışında da işaret edildiği görülür. Mesela Mihri Hatun'un bahar tasviri yaptığı bir gazelinde, Nakkaşın bir sanat eseri olarak yeryüzünü işlediğini, kuru ağaçtan güzel yüzünü gösterdiğini ifade eder.

Nice nakş itdi gör ol naqqāş şun 'ından yine

*Her diraht-ı hâmdan gösterdi bir rûy-ı nigâr*¹²

Temsîl-i Kālîçe ve İçeriği

Muhyî Efendi'nin *Temsîl-i Kālîçe* (Seccâde sembolü) isimli risâlesi, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, 179 numarada bulunan *Temsîl-i Nokta* risâlesinin ikinci yarısında, 23b-44b varakları arasında bulunmakta olup 21 varaktan müteşekkildir.¹³ Risâlenin başında iki sayfalık kimin yazdığı belli olmayan hal ve makamlar ile bunların birer cümle ile izah edildiği bir risâle bulunmaktadır. Bu risâlede daha çok ilim ehli, ilim, iman, marifet, ârif, niyet, fazîlet, mev'ıza, nasihat, zühd, zâhid, muhabbet, şevk, vecd, taharet, namaz, zekât gibi tasavvuf klasiklerinde rast geldiğimiz kavramların birer cümle ile tarifinin yapıldığı görülür. Fakat bu kavramların teorik birer anlatımdan ziyade doğrudan pratik hayata yönelik olarak hatta müellifimizin tecrübesine paralel bir sıralamayla yazıldığını söylemek mümkündür. Zira recâ, tâib, inâbe gibi kavramlarla biten risâlenin sonunda emanet konusu yer almakta, maddi emanetlerden manevi emanetlere geçişle konu bitirilmektedir. Bu sıralamada ise insanoğlunun neyi, niçin aramadığı, nerede, nasıl ve kimde bulunduğu sorularına cevapların verildiği görülmektedir. Zira "yerlerin ve göklerin almaktan çekindiği emaneti insan üstlenmiştir." (Ahzâb 33/72) Sizden olan emir sahiplerine itaatle kastedilen de fakihler ve âlimler olup

¹¹ Yılmaz, a.g.m., 24-26.

¹² Mihri Hatun (1506), Gazeller (ed. Didem Havlioğlu), http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_txt/texts/mihri_work/mihri_gazels.html

¹³ Muhyî, *Temsîl-i nokta*, Sül. Ktp., Mihrişah, nr. 179.

günah işlemeyi emretmeyen emirler olmalıdır. Veli de Allah'ın sevdiği, düşmanlarını alçalttığı kimsedir.¹⁴

¹⁴ Âlemlerin Rabbine hamd olsun. Âkıbet muttakilerindir. Salât ve selâm onun elçisi Muhammed'e ve bütün âline olsun. İlim sahipleri dediler ki, 'akıl ışık veren bir cevherdir. Allah onu dimada (beyinde) yaratmıştır. Nûrunu kalpte kılmıştır. Aracılar vasıtasıyla görünmeyen şeyleri, görerek görünen şeyleri anlar ve bilir.

İlim: Duyarak ve düşünerek eşyanın hakikatlarını anlamaktır.

İman: Dil ile ikrar, kalp ile inanmaktır. Kulun, Allah'ın vahdaniyetine, sıfatlarına, Allah katından gelen bütün elçi ve kitaplarını ikrar etmesidir. O kalbiyle bunlara inanır.

Mârifet: Allah'ı vahdaniyeti ile tanımandır. Onun her şeyin evveli olduğunu, her şeyin ona döneceğini, her şeyin rızkının onun üzerine olduğunu bilmendir.

Ârif: Göz açıp kapayıncaya kadar bir süre dahi olsa herhangi bir şeyin Allah ile meşguliyetini kesmediği kimsedir.

Niyet: Allah'tan başka hiçbir kimsenin muttali olamayacağı kalpteki tehlikedir. Fazileti hakkında, kişi ne zaman sâlih olur diye sorulunca, dendi ki; niyeti sahih, kalbinde korku, dilinde doğruluk, azalarında amel-i sâlih olduğunda.

Mev'ize: Saadet kapılarını açmakla gafilleri irşâd etmektir.

Nasihât: Hakikat nurlarını alabilmek için (kapısını) çalmaya devam etmenin gerekliliğini anlamaktır. Bir adamdan şöyle anlatıldı. Bana kuşatıcı bir vaazda bulun dedi. Dedi ki, ekim günlerini kaçırın hasat gününde pişman olur.

Zühd: Allah'dan başka meşguliyetleri kesmektir. Denildi ki zühd, dünyanın ne olduğunu bilip onun için terk etmektir. İbrahim b. Edhem'den rivayet edildi ki; Zühd üç harftir. Z, he, dal. Z, zineti, süsü terk etmektir. He, hevayı, nefsin isteklerini terk etmektir. Dal, dünyayı terk etmektir.

Zâhid: Hz. Peygamber'in mesleğine giren kişidir. Denildi ki zühd; şehvetlerden uzaklaşmaktır. Allah rahmet etsin Seri'den rivayet edildi ki, zahidin ahlakı beştir. Helala şükretmek, harama sabretmek, ne zaman nimetleri kaçırır aldırırmamak, ne zaman belaya uğrasa aldırırmamak, fakirlik ve zenginliğin ona göre eşit olmasıdır.

Muhabbet: Sevgilinin dışındaki şeyleri unutmaktır. Şibli'nin yanına giden bir gruptan hikâye edildiğine göre, yanına girdiklerinde, siz kimsiniz diye sordu. Dediler ki, biz seni sevenleriz. Onlara taş atmaya başladı. Gelenler kaçıştılar. Bunun üzerine, niçin benden kaçırıyorsunuz, şayet beni sevenler olsaydınız size verdiğim sıkıntıdan kaçınmazdınız dedi.

Şevk: Sevgili zikredildiğinde (hatırlatıldığında/anıldığında) kalbin heyecanlanmasıdır.

Aşk: Perdenin kalkması, sırların açığa çıkmasıdır. Muhammed Bağdadi'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: Basra'da bir genç gördüm, yüksek bir yere çıkmış insanlara şöyle diyordu:

Kimin 'aşkı öldüyse işte böyle ölsün

Ölümü olmayan 'aşkıta hayır yoktur. Sonra kendini aşağı attı ve öldü.

Vecd: Zikrin tatlılığı oluşmaya başladığında şevkin galebesini taşımaktan ruhun aciz kalmasıdır.

Taharet: Allah'a yakınlaşmaya engel olan şeylerden ruhun çıkarılmasıdır.

Bazı dilcilerden şöyle rivayet edilmiştir: Dört şeyle dört şeyi yıkayınız: Gözlerinizin suyuyla yüzünüzü, Yaratıcınızın zikriyle ellerinizi, Allah korkusuyla kalplerinizi, Mevlanıza tevbe etmekle günahlarınızı.

Namaz dört şeydir. Bilerek başlamak, haya ile ayakta durmak, ta'zimle eda, korkuyla bitirmek. Bazı sâlih kimselerden şöyle rivayet edilmiştir. Koyunlarını güden bir çoban gördüm. Namaz kılıyordu ve koyunlarını kurt güdüyordu. Namazını bitirince dedim ki, kurt ne zamandır koyunlarla dost oldu. Dedi ki, çoban ne zaman koyunların Rabbiyle dost olursa kurt da koyunlarla dost olur.

Zekat: Hakkın rızasını istemek, mahlukun nefsinin rahat etmesidir.

Oruç: Kalplerin yaşaması için günah derdine devadır.

Sadaka: Fânî sevgilinin bâkî sevgiliye hediyesidir.

Riyâzet: Kötü hallerin iyi hallere dönüşmesidir.

Hac: Rahatın sebeplerini kesmek ihtiyaç kapılarını açmaktır.

Mücâhede: Hak rızasında nefsi bezletmektir.

Hükm: Gücü yeterken haddi aşmamak ve affetmek hususunda kişinin süsüdür.

Gadap: İntikam isteği için kalpteki kanın galeyandır.

Reca: Tevbeyi engelleyen şeylerden hayra yoğunlaşmaktır. Dünyaya ve nefse muhalefet etmektir.

Tâib: Geçmişte günah olarak işlediği şeylerde ve çirkin şeylere pişman olmaktır.

Înâbe: kalp ve amellerle Allah'a yönelmektir. Denildiki inâbe; külden küle dönmektir. İbn Osman'dan hikâye edildiğine göre şöyle buyurmuştur: İnâbe tevbeden daha ileri seviyedir. Çünkü tevbe eden bazısından döndüğünde tâib olarak isimlendirilir, münîb olarak değil. Fakat tamamen Rabbine yönelirse ve tamamen Rabbine muhalefetten ayrılırsa o zaman (Münîb) olur. İstiğfar, çirkin, günah ve yoldan sapmaları gördükten

Temsîl-i Kâlîçe içerisinde de dâire-i nâzır-ı manzûr ismiyle yaratılış serüvenini ifade eden bir daire yer almaktadır. Risâlenin sonunda müellifimiz Vâkı‘a sûresini okuyup bitirenin okumasını tavsiye ettiği bir dua yer almaktadır.

Halının aslı yündür

Allah-âlem münasebetini açıklamada çok elverişli bir örnek olarak halı sembolünün ilk defa bu risâlede müstakil olarak ele alındığını müşahede ettiğimizi daha önce söylemiştik. Gerçi

sonra mağfîret talebidir. Mâlik radiyallahu anhâ‘ya sorulduğunda şöyle anlatılmıştır: Hükümdar veya emir olmadığın halde siyasetin ve heybetin var. Bu güç nereden geliyor. Dediki; salâhı yemekten, rızıktan emin olmaktan, zenginliğe rıza göstermekten, amelde ihlastan, zorluğa sabırdan, nimete şükretmekten, şüpheli şeylerden sakınmaktan, hatalara istiğfar etmekten. Allah, Efendimiz Muhammed’e, bütün âline ve dostlarına salat etsin, hem bolca da selam etsin.

Risâle burada bitti.

Allah’ın “Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor” (Nisa 58) âyetine gelince: Kâbe’nin anahtarı Şeybe’nin elinde bulunuyordu. Hacılar su dağıtma görevi de Beni Hâşim’in elindeydi. Hz. Peygamber Mekke’yi fethedince Osman b. Talha’yı çağırdı. Ona anahtarı getirmesini söyledi. Osman anahtarı amcası Abbas’a vereceğini zannederek korkarak anahtarı getirdi. Hz. Peygamber anahtarı geri ona verirken şöyle dedi. *Onu Allah’ın emaneti olarak al.* Rasûlullah Beytullah’a girdi, duvarda elinde kadeh olduğu halde İbrahim aleyhisselâmın resmi vardı. Yanında da İsmail aleyhisselâm ve koç çizilmişti. Hz. Peygamber: Allah kâfirleri yok etti. Bu İbrahim ve kadeh işi nedir deyip bunların silinmesini emretti. Çizimleri yok ettiler. Beytullah’ta işini bitirdi. Dışarı çıktı, anahtarı vermek için Abbas’ı istedi. Bunun üzerine; *“Allah sizlere emanetleri ehline vermenizi emrediyor”* âyeti nâzil oldu. Sonra âyet bütün insanların emanetleri ehline vermeleri şeklinde genelleşti.

Denildi ki bu âyet Yahudiler hakkında nazil oldu. Çünkü onlar yanlarında emanet olarak bulunan Hz. Peygamber’in sıfatlarını gizlemişlerdi.

Yine denildi ki, bu bütün Müslümanlar için farzları eda etmeleri ve bütün emirleri yerine getirmeleri şeklinde bir emirdir. Çünkü bu bir emanettir. Nitekim âyette: *“Biz emâneti göklereteklif ettik”*, âyetin sonunda *“onu insan yükledi”* denilmektedir.

Sonra Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“İnsanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmeniz”* yani Hakk ile hükmetmeniz şeklinde geldi. Dahhâk dedi ki; “İnsanlar arasında” demek “kavmi arasında” demektir. “Adaletle hükmetmek”, delil getirmek iddia sahibine aittir, yemin ise kendisinden şikâyet edilene aittir. “Doğrusu Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor”, yani size adaleti, nasihati, istikameti ve emanetleri eda etmenizi emrediyor. *“Allah en iyi iştedir”* kullarının konuşmalarını, “Görendir”, anahtarı ehline vermenizi. İbn Amir ve Kisâf *“neîmâ”* şeklinde nûnun nasbı ve ayn harfinin kesresiyle okudu. Buradaki ihtilaf Bakara suresindeki ihtilafa benzemektedir. Orada Cenabı Allah; *“sadakaları verdiğinizde güzelce (nimmâ) verin”* şeklinde geçmektedir.

Allah kelâmında; “Ey iman edenler Allah’a itaat edin” yani farzları yapın, *“Rasûlüne itaat edin”* yani açıklandığı şekliyle.

Yine “Allah’a itaat edin” lâ ilahe illallah sözüyle anlamına gelir (cümleyi yeniden kur). *“Rasûlüne itaat edin”*, Muhammedün Rasûlullah sözünü söylemekle. *“Ülî’l-emri minküm”* yani sizden olan ulu’l-emre.

Kelbi ve Mukatil dediler ki; yani ümeraü’s-süreyya, Dahhâk dedi ki, yani fakihler ve dinde âlim olanlar. Ve yine denildi ki hulefa ve ümeradır. Günah işlemekle emretmeyenlere itaat gereklidir.

Sonra Allahü Taala şöyle buyurdu: “Herhangi bir şeyde ihtilafa düşerseniz, helaller haramlar veya şer’î hususlarda, “Allah’a ve Rasûlüne götürünüz”. Yani Allah’ın vahiyde emrettiği şekilde emrine, vahiyden haber verdiği şekliyle Allah Rasûlünün işine. Peygamberden sonra vahiy kesildiği için Allah’ın kitabına ve Rasûlü’nün sünnetine dönersiniz. Denildi ki bunun manası herhangi bir şeyde şüpheye düştüğünüzde Allah ve Rasûlü daha iyi bilir demenizdir. Nitekim Ömer b. Hattab radiyallahu anh buyurdu ki, (işlerinizde) Hakk’a rucu’ batıla dayanmaktan (kendi reyinizle karar vermekten) daha hayırlıdır.

Halil b. Ahmed Basrî de buyurdu ki, insanlar dört sınıftır. Bilmediğini bilmeyen bilmez adamlar, bunlar ahmaktır, onlardan kaçının. İkincisi, bilmediğini bilen bilmez adamlar, bunlar cahildir, öğretiniz. Bildiğini bilmeyen bilgin insanlar, bunlar uykudadır, uyandırınız. Dördüncüsü bildiğini bilen bilgin kimseler, bunlar âlimdir, onlara tabi olun.

Ebü’l-Leys Tefsiri: İnsanlardan veli Allah’ın sevdiği kimsedir. Allah velisini sever ve ona yardım eder. Velisinin düşmanlarını alçaltır. Onun düşmanları nefis ve şeytandır. Kim onları alçaltırsa Allah tarafından yardım olunur ve evliyâsından olur. Yine düşmanına düşmanlık ilan eden insanlar arasından velisi olur.

kesret âlemi olan bu cihanın nakış ve süsleriyle bir aldatmaca olduğu gerçek süsünün ise insan-ı kâmil olduğunu birçok sûfimiz dile getirmiştir. Onlardan biri olan Hasan Sezâî Efendi;

Nice tesâvir ile nakş idüp cihan deyrin

*O nakşın âdem içinde velî güzîdesidir*¹⁵

demektedir. Müellifimiz vahdetten kesrete doğru halının bütün renkleri, işlenilen nakışları, kullanılan ip ve ipekleriyle dünyaya benzediğini, doğal olarak insanların sadece işlevsel olan halıyla ilgilendiğini, gerçekte ise halının aslının ip, ipin aslının sadece yün olduğunu bildiğini ifade eder. Öyleyse sadece halıya, nakışlarına ya da renklerine aldanmak ve aslı olan yünü unutmak nedendir.

Bu durumda yün zât (lâ-taayün) mertebesini ifade ederken, yünden yapılan ipliği birinci taayyüne (hakikat-i Muhammediye)¹⁶, ipliğin dokunması ve işlenmesiyle oluşan nakışları, şekilleri ve renkleri diğer mertebelere benzetmektedir. Aslında Hakk'ın bu âlemde taayyünâtı yünün farklı eşyâlar şeklinde görülmesinden ibarettir. Nasıl yüne yeşil, yeşile de yün diyemezsek eşyaya da Hak, Hakka da eşya diyemeyiz. Mahiyet olarak aynı, şekil ve işlev olarak farklı bir kategoridir. Yünü zât mertebesine, nakışları da esmâ ve sıfat mertebesine benzetebiliriz. Nakışlar, basiret sahibini gönlünü nakkâşa verdiği için aldatamaz. O hepsinin hakikatinin yün olduğunu, ip ve nakışların o hakikatin başka şekillerde ortaya çıkmasından ibaret olduğunu bilir ve yüne yün nakışa da nakış olarak bakar.¹⁷

“Yün” nakışları mahiyet olarak nasıl kuşatıyorsa Zât-ı Hak da eşyâyı ihâta eylemiştir.¹⁸ Öyleyse insana yaraşan Allah'ın rahmetinin eserlerine bakması (Rum 30/50), eserlerden müessiri, ihata edici mahiyeti görmesi gerekir. Nakşı görüp ona yoğunlaşan fakat nakkâşı görmeyenler, gönüllerini maalesef bir katre su üzere yazan nakkâşa da vermemektedir.¹⁹

O, görenlerin hayran kaldığı ne güzel nakış işlemiştir fakat çoğu nakşe takılıp nakkâşa ulaşamamaktadır. Onlar yarın cehennem azabına girecek, hep ağlayıp gülemeyeceklerdir. Basîret ehli olan daimâ nakkâşa bakar, basiretsiz olanlar da gönüllerinin pasını silmezler. Bu varlık âlemi çok hoş bir sergidir. Hayvan hissiyle bakarsan bir şey göremezsin. Hâlbuki basiretle baksan Firdevs cennetine girip ebediyyen ölmeyeceksin. Öyleyse yalnızken Hakk'ı tefekkür et. Bu meydan aşk temeli üzere kendini inşa edenlerin meydanıdır. Âşıklara ta'n edenler Adn cennetine giremeyecektir.²⁰

¹⁵ Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *İzâhü'l-merâm fî meziyyeti'l-keîlâm*, Divan Yay. İstanbul 2001, s. 45.

¹⁶ Muhyî, *Temsîl-i Kâliçe*, vr. 27ab.

¹⁷ *Nakş ârada behânedir ehl-i basirete, Nakkâşa vire gönülün her kim basîr ola.* Muhyî, a.g.e., vr.29b.

¹⁸ Muhyî, a.g.e., vr.30a.

¹⁹ Muhyî, a.g.e., vr.29b.

²⁰ Muhyî, a.g.e., vr.30a.

Fakat nûr mesabesindeki bu eserlere yani perdelerle takılmak değil, eserlerden aslına ulaşmaya çalışmak daha önemlidir. Asıl maksad nakş değil nakkâş, eser değil sahibi olmalıdır. Öyleyse öncelikle nefsin perdelerini kaldırmak gerekir. Sonra seyru sülûk ile diğer perdeler kaldırılmalı, fiil, sıfât ve isim tecellileri öğrenilmelidir.

Muhyî'nin, “*İnsanlar uykudadır öldüklerinde uyanırlar*” hadisinin mânasını anladıktan sonra gaflet uykusundan uyandığını, ‘ilme şuru’ ettiğini, konuyu önce âyet ve hadislerle sonra *nazm u rubâiyyât ve kasâyidbirle* beyân eylediğini, yine konunun daha iyi anlaşılabilmesi için de bazı özellikli mevzuları aklına gelen dairelerle şekilsel olarak göstererek anlattığını ifade etmiştik.

Muhyiddin-i Rûmî eserinde yaratılış serüvenini ele alırken akıl, ruh, arş, kürsi gibi âlem veya âlemin unsurlarını, bu unsurların birbiriyle ilişkisini âyetlerle açıklar. Sistemin âyetler üzerinden inşa edildiği görülür. Muhyî Efendi eserine “*Allah’ın yerlerin ve göklerin nuru*” olduğunu bildiren âyetle (Nûr 24/35) başlar ayrıca Allah’ın basiret sahiplerine, ibret almaları gerektiği (Haşr 59/2), bunun için de mürşid-i kâmil hizmetine girip tamamen teslim olmalarını, hakîkî nazara ermelerini “*Allah’ın rahmetinin eserlerini seyretmelerini*” (Rum 30/50), kendisinin de *mü’minlere kendi içlerinde ve dış dünyada varlığının delillerini göstereceğini* vadettiğini belirterek devam eder.

Bakınız ama nereye!

Muhyî halı sembolünü anlatırken ayrıntıda neye dikkat edilmesi gerektiğini şöyle anlatır: Faraza nakışlı bir halı olsa, bu halının aslı yün ve iptir. Dokuma işlemi neticesinde halı olur. Halının nakışları, nakışlarının renk ve şekilleri vardır. Bütün bu renk ve şekiller, farklı varlık katmanlarına işaret etmektedir. Âyetle “*Allah’ın rahmetinin eserlerine bakınız*” emrinde geçen *bakınız (fenzur)* kelimesinde, râ, nun ve zı olmak üzere üç harf bulunmaktadır. Nûn, nurani perdeye, zı karanlık perdeye (zılâl), râ ise Hakk’ı görmeye (rû’yet) işaretir.

Nûrani perdeye örnek “*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir.*” (Nûr 24/35) âyeti işaret etmektedir. Zulmani perdeye işaret ise Hz. Peygamber’in “*Allah mahlûkâtı karanlıkta yarattı. Sonra onu nuruyla kapladı.*” hadisidir. Kim bu nura ulaşabilirse kurtulmuş olur. Kim de bu perdeleri aşamazsa “*ap açık bir sapıklık içinde kalmış olur*”. (Nisa 4/136). Râ harfinin rû’yete delil olması da “*se-nürîhim âyâtinâ/mü’minlere kendi içlerinde ve dış dünyada varlığının delillerini göstereceğini*” ifade ettiği (Fussilet 41/53) âyetidir. Bu karanlıklar içinde hakîkati görmek isteyeneye Allah (cc) gösterecektir.²¹ Burada nur ve zulmet (karanlık) kavramlarına işaret etmek gerekir. ‘Nûr’ âlem-i rûhaniyyete, zulmet âlem-i cismâniyyete işaretir. İnsanda bu iki âlem de bulunmaktadır.

²¹ Muhyî, a.g.e, vr.26b.

Bazıları nakşı görüp nakkaşı görmez, gönüllerini bir damla su üzerine yazan nakkaşa vermezler. O, görenlerin hayran kaldığı ne güzel nakış çekmiştir fakat nakşe takılıp nakkaşa ulaşamayanlar yarın cehennemin azabına girecek, hep ağlayıp gülemeyecekler. Basîret ehli olunlar daimâ nakkaşa bakar, basiretsiz olanlar da gönüllerinin pasını silmezler. Bu varlık âlemi çok hoş bir sergidir. Hayvan hissiyle bakarsan bir şey göremezsın. Hâlbuki basiretle bakarsan Firdevs cennetine girip ebediyyen ölmeyeceksın. Öyleyse yalnızken Hakk'ı tefekkür et. Bu meydan aşk temeli üzere kendini inşa edenlerin meydanıdır. Âşıklara tan edenler Adn cennetine giremeyecektir.²²

Pir nefesi diriltici madendir

Müellifimiz mürşide bağlanıp seyru süluk görmeyi tarif edebilmek için şeyhi Bâyezîd-i Rûmî'nin on daire çizdiğini, on daire içine de onar daire yerleştirerek toplamda yüz daire ile konuyu açıkladığını ifade eder. Kemâle erebilmek için bu yüz daireyi geçmek gerekmektedir.

Hak ehlinin nefesi, ruhları ebedi olarak diriltten kıymetli bir maden gibidir. Pîr'in nefesiyle mürid hazrete ulaşır, ârif olur.²³ Allah insanı toprak, hava, su, ateşten yaratmış, bu maddelere başka şeyleri karıştırarak onu canlandırmıştır. İçine kendi sırrını katmıştır. Kişinin kendi içinde olan sırrı bulması gerekir. Kendi benliğini mahvetmeli, gerçekte açık olan o nurun açığa çıkmasını temin etmelidir. Yoksa ömür dediğin Nûh aleyhisselamın-ki gibi bin sene olsa neye yarar. Muhyî pir nefesinin önemini anlattıktan sonra perdeleri kaldırmayla ilgili olarak âşık-ı sâdık olup, Hakk'ın tecellîlerine ulaşp ezelde kişinin isti'dadına göre ilâhî nurdan nasibine ne düşmüşse o kadar olduğunu ifade eder.

Hak Tur Dağı'na tecellî ediyorsa

Hakk'ın tecellîsi sadece Tur Dağı'na mahsus değildir, o kime tecellî ederse o kişi Tur Dağı gibi olur. İlk tecellî ile ikinci arasındaki farkı bilmek gerekir hatta her zaman diğer tecellîleri de görmek gereklidir.²⁴

Müellifimiz nasihat yoluyla **sülûkün açıklanmasını** şöyle yapar: Ey iki gözüm, iyilik et. İyiliği kendine rehber edinişen Hak senden gazabını giderir. Gece gündüz çalış da Allah bu gafleti gidersin, evini mağara edin, gurbetteki gibi ol ki ateş sönsün. Yakınlık elde edersen kalbin açılır, binlerce şüpheden gider, ilm-i ilâhî sana açılır, o ilmin eserleri ortaya çıkar, meyvelerini toplarsın, haşyet ve halvet ile mihnet çekersin ama dostları (celevât) bulursun.

²² Muhyî, *a.g.e.*, vr.30a.

²³ Muhyî, *Temsîl-i Kâlîçe*, vr.25a

²⁴ Muhyî, *Temsîl-i Kâlîçe*, vr. 24b-25a.

Dokuz feleği gezersin. Şerîati bilir uyarsan, heva ve hevesini terk edersen uçup tayyi mekân edebilirsin.²⁵ Sünnetlere uyarsan nefsin şehvetlerini terk edersin. Kalp evini tavaf et, aşık olup lezzet al, vahdeti elden bırakma, kesrete aldanma.

Esmâ ve sıfât hakkında yazdığı kasidede, Rasûlün nuruna mazhar olanın kendi sırrını da anlayabildiğini, her şeyde Hakk'ı fehm etmeye başladığını, o nuru zevk ve safa ile gördüğü için artık kalpleri, melek ve cinleri hatta kabir hallerini de keşf etmeye başlayacağını söyler. Aslında bu dört türlü keşif türü kâfîrde de bulunabilir. Keşften kasıt keşf-i ilâhîdir ki buna ulaşıldığında bütün eşyanın mahiyeti anlaşılır. *“Ey Allahım bana eşyanın hakikatini göster”* duası bunun içindir. Zulmette kalan huzur bulamaz.²⁶

Ma‘rifet, aklî, ilmî, nazarî ve şuhûdî olmak üzere dört türdür. Ma‘rifet-i aklî akılla, yaratıcıyı yarattığından bilmektir. İlmî ma‘rifet, verilen ilimle Hakk'ı bilmektir. Kalp safâsı ile olur. *“Biz ona katımızdan bir ilim verdik”* âyeti bunu tanımlar. Safâ, kederleri gidermek, ondan gayrisini yok etmektir. Nazarî ma‘rifet, her nereye baksam orada ancak Allah'ı görürüm” halindeki bilmedir. Şuhûdî ma‘rifet, fenâ makamından sonra ortaya çıkan bilme makamıdır. Artık ikilik yok teklik vardır. *Kim Allah'ı bilirse hüznün denizine ve sırrıñ sevincine gark olur.* Hz. Peygamber kendisine rabbini gördün mü diye sorulunca; *‘O bir nurdur, ben onu göremem’* diye cevap vermiştir. Hz. Ömer, *‘kalbimle rabbimi gördüm’*, Hz. Ali, *‘tecellî sahîh olduğunda kalp ve göz bir olur’* demiştir. Cüney-i Bağdâdî de, *“kırk senedir vecd ve uyanıklık halindeyim, ne zaman Rabbimi bulsam kendimi kaybediyorum, ne zaman da kalbimi bulsam Rabbimi kaybediyorum”* demiştir. Cenâb-ı Allah tamamen bir nurdur. Bir anlığına da olsa aradaki perdeler kalksaydı Ahadiyyet nuru bütün eşyayı yakıp mahvederdi.²⁷

İnsan **refîu’d-derecât** ismine mazhardır. Âlemde, madenler, bitkiler, hayvanlar, melek, cin, insan vardır. Her biri bir ismin mazharı olmakla birlikte insan ism-i câmiin mazharıdır. Diğer bütün isim ve varlıkları kendinde toplamıştır. *“Arşın sahibi olan Allah dereceleri kademe kademe yükseltir. Elinde olan ruhu da kullarından dilediğine ilkâ eder.”*²⁸ Refîu’d-derecât ismine mazhar olanlar “benimle görür benimle duyar” hadisine mazhar olmuş, daire-i fenadan dâire-i cem’a ermiş olur.

Zikrin esrârı şudur; Allah kendini zikr için *sığınılacak kal’amdır* tarifini yapmıştır. Mü’minin mürşid-i kâmil bulup kendini ona teslim etmesi, gece gündüz bu sığınağı araması gerekir. Doğuda batıda insan-ı kâmil bulması, kalbini ona rabdetmesi, *“beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim”* kelâmını içinde hissetmesidir. Bu zikir devamlı olursa azgın nefsin isteklerini keser, zikirle meşgul olan onu parlatır. Zikirle meşguliyyetin sonucu Hallac-ı

²⁵ Muhyî, a.g.e, vr.25b.

²⁶ Muhyî, a.g.e, vr.30a.

²⁷ Muhyî, a.g.e, vr.32a.

²⁸ Muhyî, a.g.e, vr.33a.

Mansur gibi onun kalesine girmektir. “Ene’l-Hak” söyleyen Hallac’ın savurulan külleri değildir, külleri toprakla karışınca (cüz, asilla buluşunca) bu buluşmayla tıpkı aslı su olan yağmurun nehirle buluşmasında olduğu gibi -hatta Mısır’ın Nil ırmağı kadar büyük olsa bile-taşar. İnsanın özü de hava, su, ateş ve toprağın birleşiminden oluşmuştur. Bu toplam içerisindeki özünü zahire takılmadan bilmek için asık suratlı durma, öze gel. Aslolan kalp gözüdür, zâhir kelimesindeki ‘zâ’nın noktasını görmezsen, ğıtâ (perde) üzerindeki noktayı silmiş, perdeleri kaldırmış binlerce problemini halletmiş olursun.

Münkir, zâhirde ‘hû’ zikrini söylemekle birlikte gönlünden söylemeyen kimsedir. Zira Celâl ismine mazhar düştüğü için elinden gelen bir şey de yoktur. Aslında “Hû” ismini inkâr etmek Hakkı inkâr etmek anlamına gelir. Hakkın tercihi ‘Hu’ ismini kulun tekrar tekrar söylemesidir. Bunun için münkirin yüzünde ‘Hu’ isminin nuru bulunmaz. Ona mülhid desen sana küfr eder, kaba söyler. Hu zikrinin faziletinin ipuçlarını anlayacak kabiliyeti bulunmamaktadır. Münkirin aklı fikri mâsivâyla dolu olduğu için ömrü boş geçmiş hûnun manasını anlamamıştır. Hatta ölüm anı gelse bile mâsivânın etkisi sebebiyle hûnun anlamı kendine açılmaz. Muhyî, Bâyezid’den ‘Hu’ ismini telkin almış haşr gününde ‘Hû’nun sırrı keşfolacaktır.²⁹ Müellifimiz buraya kadar münkiri tarif edip tanımlamaya çalışırken çözümü ve yol göstericiliğini de gösterir. İmam Gazzâlî, kalpleri açan Lâ ilâhe illallah zikri, ruhları açan illallah zikri, sırları açan hû hû zikridir. Kalplerin azığı lâ ilâhe illallah, ruhların azığı Allah, sırların azığı hû hû zikridir. Başka bir deyişle, Lâ ilâhe illallah zikri kalplerin mıknaatısı, Allah zikri ruhların mıknaatısı, hû hû zikri de sırların mıknaatısıdır. Öyleyse “*Allah zikrini söylemeyi çevrenizdekiler size mecnun deyinceye kadar artırın*” der.

“**Gâfiru’z-zenbi ve kâbili’t-tevbi şedîdî’l-ıkâb**” âyetinin mânâsını Hz. Ebu Bekr’e sormuşlar da buyurmuş ki, “**gâfiru’z-zenb**”, lâ ilâhe illallah zikrini cehri olarak peş peşe söyleyen, “**kâbili’t-tevbi**” lâ ilâhe illallah zikrini cehri olarak söyleyen ve zikir esnasında sallanan, hareket edenler içindir, “**şedîdü’l-ıkâb**” ise lâ ilâhe illallah zikrini hiçbir şekilde söylemeyenler içindir.³⁰

Melekler arşı tavaf ediyorsa, mü’minler Kâbeyi tavaf ediyorsa, zâkirler de elbette kalplerine gelen aşk ve şevk ile sema ederler. Şimdi bu semayı yanlış yorumlayıp suizanda bulunmak ne İslâmın ne de hayrın alametidir. “*Allah suretlere değil kalplerinize bakacak*”, “*Kim benim zikrimden yüz çevirirse onu dar bir yaşantıya sokar ahirette de kör olarak diriltiriz*”. “*Kim, Rahmân’ın Zikri’ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız.*” “*Kıyâmet*

²⁹ Muhyî, a.g.e, vr.42b

³⁰ Muhyî, a.g.e, vr.41a

gününde azabın en şiddetlisi Allah'ın bilip kendi ilminin kendine fayda vermediği alimlerdir."³¹

Sûret ve zâhir ehlini anlattığı bölümde, amelsiz ilmi olan ve bununla enâniyet satan vaizleri tenkit eder. Hakk'ın emrini tutmayıp cehaletle hareket ettiğini, nefsine zulm eylediğini, kesrete düşüp vahdeti terk ettiğini, kalp aynasının silmediğini, Hakk'ı zikretmediğini belirtir.

Molla Gürânî müftü olduğu dönemde, Şeyh Vefâ'ya dervişlerin semâ ve raksının kâfirlerin horonlarına benzediğini, bunu yapmamasını belirten bir mektup göndermiştir. Şeyh Vefâ, mektubun altına, peki bu horon tepenler ne diyerek horon teperler diye yazarak geri göndermiş. Gürânî, *ulumaktadırlar* diye cevap yazmış. Şeyh Vefâ, *peki bu zikir eden zâkirler ne demektedirler* diye tekrar sormuş, Gürânî, *Lâ ilâhe illallah demektedirler* cevabını vermiş. Şeyh Vefa son olarak, bir grup kâfir sarhoş olup ayaklarına çingiraklar bağlayarak horon tepse, diğer bir grup da el ele tutuşup belirli bir ritim halinde zikrullah ile meşgul olsa sonra bu iki taifeyi gördüğünde birbirinden ayıramayan, arasındaki farkı bilemeyenler için ne denilir diye sormuş. Bu soru karşısında Molla Gürânî susmuş ve cevap yazmamış. İşte bu tartışma bile mü'minin ferasetini göstermektedir. Zâhirî ilmi öğrenip te bâtınî ilmi inkâr etmek cehaletin ta kendisidir.³²

Muhyî, Hakk'ın ilhamının gönlüne akıp gelebilmesi için kendisinin halvete girip kesreti terk etmesi gerektiğini ifadeyle yine kendisine nasihat eder bir haldedir. Şurası bir gerçektir ki kalp hali herkese nasip olacak bir hal değildir. Riyazet ve mücahede ile öncelikle kalbi tasfiye sonra da dünyevi meşgalelerden kalbi uzak tutmak gerekir. Yoksa zahiri dil ile meşgul olmak yetmez.³³ Kimi tarikat kandırıcıları çoğunlukla ilim tahsiline başlar fakat ondan zevk almaz, buna rağmen cehaletten kurtulduk diyerek Allah rızası için değil geçinme amacına yönelik olarak vaizlik mesleğine yönelir, hatta kendini öne çıkarmak için İbn Arabî hazretlerine saldırırlar. Amelsiz ilimle İblisle aynı duruma düşmüş olurlar. Bu bölümün sonunda yazdığı nazmda vaize nasihat ederek nefsinden kibri sürüp çıkarmasını, nefs kalesini cehri zikirle yakmasını, kalp açılınca ten şehrini riyazetle yakmasını salık verir. Aksi takdirde zahir ehli vaiz de zahire bakar, tenkit ettiği şeyin batınına bakmaz, hatta batınını inkâr eder, içi dışı makam sevgisiyle dolu olduğu için enâniyet sıfatıyla kürsiye çıktığını söyler.³⁴

Zikr-i anlattığı bölümde, gece gündüz zâkir olmayı, her kimin zikir ile ünsiyet kesb ederse kalbine Hakk'ın ilhamının geleceğini, Hakk'ın vasfıyla sıfatlanacağını, her şeyde Hakk'ı görüyorum derse, nefsini bilip Hakk'ı anlamış, teslîm-i hüda eyleyip kendini aradan çıkartmış, irfan tahtasına ayağını basmış, zâhid olarak daima yukarılara bakmakta olduğu için

³¹ Muhyî, *a.g.e.*, vr.42a.

³² Muhyî, *a.g.e.*, vr.42b.

³³ Muhyî, *a.g.e.*, vr.43a.

³⁴ Muhyî, *a.g.e.*, vr.43b.

sadık olacağını söyler. Aşk ehli Hak'dan gönlünün aşkını ister, bu sebeple vâsıl olabilmek için her şeyde Hakk'ı görmesi gerekir. Muhyî'nin kendisi de vakfede durarak kalbi selim üzere ona ulaşmayı dilediğini, her kim hacc ederse Allah'ın kabul edeceğini, kabul olmuş hac için de varıp bir dam (kurban) akıtacağını ifade eder.³⁵

Sonuç

Edirneli olarak tanınıp İştîp Kasabasında medfun bulunan Muhyiddin-i Rûmî, 16.yy'da yaşamış Halveti/Cemâli koluna mensup ama aynı zamanda İbn Arabî şarih ve muakkıbı bir mutasavvıftır. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Edirne'de şeyh Bâyezîd-i Rûmî'ye intisap etmiştir. Hallâc-ı Mansûr (ö.922), Muhyîddin İbn Arabî (ö.1239), Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî (ö. 1273) ve Bâyezîd Halîfe (ö.1516'dan sonra) gibi mutasavvıfların etkisiyle ilmi ve edebî şahsiyeti şekillenmiş, 1539'dan sonra vefat etmiştir. O, âlem ve adem tasavvurunu *Devâirü'l-Ma'ârif*, *Cihânnümâ* gibi eserlerinde manzum, mensur ve dâirsel çizimlerle ifade etmekle birlikte konunun daha iyi anlaşılabilmesi için *Temsîlât-ı Muhyî* başlığı altında *Temsîl-i Şecer*, *Temsîl-i Nokta* ve *Temsîl-i Kâlîçe* risâlelerini kaleme almıştır.

Müellifimizin mutlak varlıktan (vâcibü'l-vücûd) mecazî varlığa (yokluğa) geçişi ya da ilk tecellinin nasıl ortaya çıktığını, aralarındaki aynılık-gayrılık ilişkisinin daha sağlıklı kavranmasına yardımcı olacak nitelikte üç eşyadan yararlandığı görülür. Bunların birincisi bizatihi Kur'andan ikincisi hadislerden alınmış, üçüncüsü ise reel hayatta kullanılan bir eşyaya benzetmede bulunulmuştur. İbn Arabî ve muakkıplarının eserleri içerisinde işaret ettikleri bu semboller için müellifimiz müstakil olarak üç risâlede işlediği üçüncü sembolün ise orijinal olduğu görülür.

Küçük halı, seccade anlamına gelen Farsça 'Kâlîçe' kelimesi varlık mertebelerini açıklamak için seçilmiş bir eşya olarak anlaşılmaya çok elverişli bir metafordur. Kâlîçe'nin aslının yün olduğu, nakşın ise görüntü ve renklerden ibaret olduğundan hareketle yünün zât mertebesi, nakışların ise isimler ve sıfatlar mertebesi olduğu anlatılmak istenmiştir. Muhyî bu hususta şöyle der:

“Faraza dokunmuş bir halı olsa o halının aslı tamamen yündür. Onu eğirip büktüğünde ipe dönüşür. Halının hakikati tamamen yündür, bütün nakış ve işlemeleri hep yün sebebiyle meydana çıkar. Yün olmasa nakışlar belirginleşmez ortaya çıkamazdı. Yün zât mertebesi nakışlar ise isim ve sıfat mertebesidir”.³⁶ İnsanlar ise nakışlara, renklere ve şekle bakar da halının aslı olan yünü hiç aklına getirmez. Halbuki buradaki esas unsur yündür ve belki ona yoğunlaşmak gerekir.

Temsîl-i Kâlîçe, mürşid-i kâmillerin hizmetine girmenin ve onlara tam olarak teslim olmanın gereğinden bahseden mensur açıklama ve aynı konuda bir ilahî ile başlamaktadır. Manzûmelerin çoğu kaside ve rubâillerden meydana gelmektedir. Az sayıda gazel, kıt'a, mesnevî ile hece vezniyle yazılmış manzumeler bulunmaktadır.

³⁵ Muhyî, *a.g.e.*, vr.44a.

³⁶ Muhyî, *Temsîl-i Kâlîçe*, vr. 25b-28a.

Temsîl-i Kâliçe

(Küçük Halı Meteforu)

³⁷”اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ“ ve’s-salatü ve’s-selâmü ‘alâ seyyidînâ Muhammedîn nebiyyihî ve habîbihi menşei’l-ervâh. Ve ‘alâ âlihi ve ashâbihi ve hulefâi’r-râşidîn: Min ba’dihî sirâci’l-fettâh

Ammâ Ba’dü: Kavlühü Taâlâ ³⁸”فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ“ deyü buyurmuştur. Pes insan olan kimesneye lâzımdır ki mürşid-i kâmil hizmetine irüp teslîm-i küllî olmak gerekdir. Ki nazar-ı hakîkiye irüp “*Fenzurû ilâ âsâri rahmetillâh*”³⁹ nazarıyla nazar idüp “فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ” basîretiyle tevhîd-i ‘ayne mâlik olup ⁴⁰”سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ“ göstermesi zuhûr idüp “*mâ raeytü şey’en ve illâ ve raeytüllahe fihî*”

sırrı âşikâre olup her şeyde Hakk’ı bile halkı makâm-ı fenâdan müşâhede idüp nazar-ı ibretle nazar eyler olursun.

Ferd

İbretle göreydin her gördüğünü şehâ

Her zerre ki görürdün bir âfitâb olurdu

Zikr olan mukaddemât sâlik olan kimesnelere mahsustur ki merhum Şeyh Bâyezîd-i Dovvom (ikinci) kuddise sirrahu’l-azîz sülûke müteallik on dâire vaz’ idüp on dâire içinde onar dâire dahî vaz’ idüp âyet-hadis birle sâlik olan kimesneler yüz dâire sülûk etmeyince kâmil olup kemâle ermezler.

Rubâî

Bidâyâtla ebvâb-ı muamelât-ı ahlâk

Usûle irer seni verir sana çok Hallâk

O diye ahvâlle velâyet-i hakâyık

Nihâyete irer sözüñ olur dakâyık

³⁷ Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Nûr 24/35

³⁸ Ey akıl sahipleri! İbret alın. Haşr 59/2

³⁹ Allah’ın rahmetinin eserlerine bakınız. Rum 30/50

⁴⁰ İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz. Fussilet 41/53

Lazîmdır ki mürşid-i kâmile irüp ‘ayn-ı tahkîke iresin
Gele irşâd oluben Hakk’ı özünle bilegör
Aslını fehm idüben gayri hicâbı silegör
Daşradan bakma gelüp ma’naya ir aña Hak’ı
Pes tarîkat ne imiş şer‘ile ‘aña gelegör
Hem hakîkat ne durur sırrını iz‘ân idegör
Sen seni aňlamağa sâlik oluban hele gör
Nefsini bilmek için geldin ahî ‘âleme sen
Mürşid-i kâmile ir ‘âlemi bir bir elegör
Hakk’ı her şeyde görüp gayra gönül verme sakın
‘İbretile nazar it Hakla halkı bilegör [24b]
Aslını bilmek için geldin ahî ‘âleme sen
Er olub ere yetiş ma’nayı andan a’la gör
Kesrete düşme yürü vahdetile üns idegör
Seni sende ara bul gönlünü Hakk’a ile gör
Nefsini birle Hakk’ın sunını iz‘ân idegör
Vahdetin bahrına dal dürr-i cevâhir bulagör
Muhyî’nin pendî sana mürşid olur tâlip isen
Yokluğu mülk idüben ölmeden evvel ölegör
Ma’nâdan hissen alup pendin gûş etmezsen
Nefsin arzusuyla yel gibi durma yelegör

Rubâî

Hevâyî olma geç sen bu hevesten
İşit Hak sözünü ehl-i nefesden
Nefes ehli didüğüm ehl-i hakdır
Ruh asla irer uçtukta kafesden

Kavlühû Taâlâ: ⁴¹”يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ”, pes nefes-i pîre mukârin olmak gereksin ki rûh-ı şerîf asla ulaştırıp tarîk-ı Hakk’dan behremend olasın.

Der-Beyânı- ehl-i Nefes

Nefesi ehl-i Hakk’ın ma’den-i kândır biline

Ebedi hayy idüben rûh-ı revândır biline

Nefes-i pirle irer tâlib olan hazretine

Hazrete iren gör ârif candır biline

Aslumuz hâk üzre âble âteşle hevâ

Halk idüp cem üzre câmi’ olandır biline

Seni îcâd idüben sevdi ki bilinmeiçün

Pes Hakk’ı sevme kelâm içre ‘ayândır biline

Sırrını sende kodu sende seni fehm idegör

Seni sende ara bul sende nihândır biline

Sen seni fehm idüben senlüğünü mahv idicek

Sun’-ı Hak zâhir olur nûr-ı ‘ayândır biline

Muhyî ömrünü hevâ üzre geçürme yürüvar

Ömr-i Nûh olursa sonu bir andır biline

Pes nefes-i pîrle nefesini aňlayıp rabbini bilup mahcûp kalmayıp “*Lev keşefe’l-gîtâu mâ izdâdet yakîna/Perde kalsa bile yakîni imanım artmazdı*” Pes yakîn hâsıl idüp hicapdan beri olup Kavlühû teâlâ:

⁴²”إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ”

Der-Beyân-ı Ref’i Hicâb

Hicâbı ref olan ‘âşık değil mi

Hak’a ‘âşık olan sâdık değil mi

⁴¹ ‘O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah’a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)’. Şuara 26/88-89

⁴² ‘Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O’nu görmekten) mahrum kalmışlardır. Sonra onlar cehenneme girerler.’ Mutaffîfîn 83/14-15

Temîz etse vücûdun masivâdan
Tecellî Hakk’a ol lâıyk değil mi
İçen hikmet şarabını ezelden
Ledün ilminde ol hâzık değil mi
Elest ilinde nûş iden piyâle
Ebed mülkinde pes âyık değil mi
Hak’ı hak añlayup Hakk’ı görenler
Bilip fark eyleyen fâırık değil mi
İren tevhîd-i ‘ayn içre visâle
Bu tevhîde iren fâyık değil mi
Adın insan durur ger nâtık isen
Hak’ı zıkr eyleyen nâtık değil mi
Hakîkat bahrinin ser çeşmesinden
İçüp nûş itmemek yazık değil mi
Temiz olmayup mahcûb olanlar
Şeyâtın olara lâhık değil mi
Bu dünya mezra‘a âhiret için
Eken biçer güzel âzık değil mi
Bu Muhyî levh-i mahfûzundan evvel
Hak’ın ilminde pes sâyık değil mi

Kavlühû Teâlâ: ⁴³”وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ“ ma‘nâsına işarettir. Pes her şahsın isti’dâdına göre ezel-i âzâlde nûr-ı ilâhiden hisse konulmuştur. Ol mikdâr-ı tecellîyât-ı ilahî zuhûr idüp her an bir arz tecellî zuhûr idüp mukarrabînden makbûl-ı hazret olup;

⁴⁴”فَإِمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ“

⁴³ ‘(Hayırda) önde olanlar,(ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, (Allah'a) en yakın olanlardır. Vâkıa 56/10-11

⁴⁴ Fakat (ölen kişi Allah'a) yakın olanlardan ise, Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.’ Vâkıa 56/88-89

Rubâî

Tûra mahsus olmadı Hakk'ın tecellîsi hemân

Her vücûda kim tecellî etse Tûr olur ol an

Pes tecellîden tecellî-i evveli bil sânid

Hem tecellî-i şuhûdu eyleyigör her zaman

Kasîde der-beyân-ı sülûk alâ tarîkati'n-nasîha

Gel beru 'âşık aç safahâtı

Gör oku bil bu suhufâtı

Ey iki gözüm açtı özüm

Budur sözüm it hasenâtı

Ger hasenâtı pîşe idinsen

Def ide senden Hakk gazabâtı

Gece vü gündüz cehd idegörsen

Tâ gideresin bu gafelâtı

Gafletle pes eylediğün sen

Gidere cehdin çok fuzelâtı

İt vatanın gâr, itme sakın âr

Ta söyüne nâr, bul gurebâtı

Kurbe irüben kalbin açılsa

Def ide senden bin şübühâtı

İlm-i ilâhi feth ola her ân

Zâhir ola pes çok eserâtı

Eylerse nâz gelme sakın vâz

Ta göresin yaz, çok semerâtı

Bu semerâtı zevk iderisen

Açıla kalbin bin hucurâtı

Haşyetin olsun halvetin olsun [25b]

Çek mihenâtı bul celevâtı

Cilve idüben eyle cülusı

Seyr ide rûhun nüh felekâtı

Yola giregör şer'i bilegör

Hakk'a iregör bul sekenâtı

Sâkin oluben eyle sükûtu

Şer'a uyuben it harekâtı

Nefsine uyup olma hevâyî

Terk idegör gel bu lehevâtı

Gel ko hevânı iste devânı

Özle yuvanı it tayerâtı

Tâir oluben tayy-i mekân it

Arşa çıkuben it seyerâtı

Rûhuna uy sen nefsi kavâlden

Cem' idemezsin bu sünenâtı

Bu sünenâta tabi' olursan

Terk ide nefsin pes şehvâtı

Ko sekenâtı it tarebâtı

Dut galebâtı bul derecâtı

Çünkü göresin yüzün urasın

Anda durasın it daavâtı

Gice vü gündüz 'âşık dümdüz

İzine varıyor fi'l-halevâtı

Tâif olagör kalbin evini
Tâ bulasın sen bu Arefâtı
Kurbeti buldun rif' ate irdin
İzzeti gördün it tarebâtı
Ülfeti buldun kıymet buldun
Eyle sürûru it şemelâtı
Şerbeti içtin sırriyyet geçtin
Şöhrete düştün it nagemâtı
Nağmeler idüp eyle serâgâz
Adn'e girüben ye ni'amâtı
Âşık olagör lezzet alagör
Esrik olagör it azemâtı
Mihneti mihnet bilme sakın hâ
'Aynı atâ gör çok kürebâtı
Döndürme yüzün 'ışk yolundan
Dime sakın hâ çok elemâtı
Ger elemâta sabr idersen
Kıla pes âsân Hak arasâtı
Al haberâtı min ceberâtı
Aç hicâbâtı min hazerâtı
Pes hazerâtı zevk idesin sen
Añlar olursun seb'ı sıfâtı
Seb'ı sıfatı añlar olursan
Aça cemâlin gün gibi zâtı
Zâtını gördüm deyü sevinme
Lem'a durur bil bu nefehâtı
Nefhden Âdem buldu hayâtı
Kavlühü Teâlâ: 45. "وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ" mefhûm üzere felâh üzre olunur.

Sen de bulagör bu lemeâtı
Lem'a deyuyen gerude kalma
Artıragöresin bu hutevâtı
Ma'nâya mâlik dirsens ol dem
Salıver elden bu hucubâtı
Bu hucubâtı ref' iderisen
Açıla 'aynın bin uyûnâtı
Ger hucûbâta berk yapışırsan
Arturasın sen çok zulumâtı
İki adımdan geçer olursan
Hakkın erüşür çok nesemâtı
Birisi dünya birisi ukbâ
Geçdüğü buldun çok gayebâtı
Gayiba irüben gayib olagör
Zâhir oluben it zuhûrâtı
Zâhir görüp bânını aña [26a]
Vahdete erip bul fütühâtı
Vahdeti elden koma sakınhâ
Sol elle tut bu keserâtı
Kesret içinde vahdete iresin
Görmeyesin sen hiç keselâtı
Vasf-ı kemâlin na't-ı celâlin
Sırr-ı cemâlin it gazelâtı
Dut bu uhudu bil bu vücûdı
Gör bu şuhûdı it nazarâtı
Muhyî'yi gör kim gece vü gündüz
Hakk'ı zikr ider hep kelimâtı

Fenâ ko, fakr ko, cehlî ko zillet

Gide gele gınâ vu ilm u izzet

Bekâ-yı Hakla bâkî kalasın

Felâhın mâ'nâsı budur bilesin

Pes felâh üzre asla nazar ider olursun

Faraza bir münakkâş kâliçe ki vardır, ol kâliçenin hakîkati hep 'yün' yünden 'ip' oldu. Dokuduk kâliçe oldu. Nukûş ki elvân eşkâldir. Sair ta'ayyünâtı eşyâ mertebesinde.

Müfred

Eşyâ eğer sad-est ve ger sâd-hezâr piş

*Cümle yek est çün bi-hakîkat nazar koni*⁴⁶

Pes nazar-ı hakîkate irmek gereksin ki kavlühü ⁴⁷ "فَانْظُرْ إِلَىٰ أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ" nazarıyla nazar idebilesin. Pes nazar üç harften mürekkep olub melfûz olur. 'Nun'dur, 'zı' dır, 'ra'dır. Nûn hicâb-i nûraniyesine, zı hicâb-ı zulmâniyesine, ra rü'yet-i Hakk'a işaretir.

Rubâî

Bu 'ra'dur rü'yet-i Hakk'a iden tâlipleri vâsıl

Kelâm-ı Hak fehm için ki maksûd oldurur asıl

Bu bâtın ilmîne zâhir ulûm olmuş durur âlet

Ki zâhir bâtın aîlansa kamu tahsîl olur hâsıl

'Nun' hicâb-ı nûraniyesine misâl, Kavlühü teâlâ: ⁴⁸ "اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوهَ فِيهَا" deyü buyurmuştur. 'Zı' hicâb-ı zulmâniyesine misâl kâle aleyhisselâm: "İnnellahe haleka'l-halka fî zulmetin, sümme raşşe aleyhim min nûrihi femin esabehu min zalike'n-nûri ihtedâ vemen ahtaahû dalle/Allah mahlûkatı karanlıkta yarattı. Sonra nûruyla onu kapladı. Kim bu nura ulaşabilirse hidâyete erer. Kim de hata ederse sapıtır" Kavlühü teâlâ: "Fe kad dalle dalâlen baide" deyü buyurmuştur.

⁴⁵ Allah'ı çok anın ki başarıya erişesiniz. Enfâl 8/45

⁴⁶ Eşyâ yüz de olsa yüz bin den fazla da olsa, hepsi aynıdır, eğer hakikatle bakacak olursan.

⁴⁷ Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Rum 30/50

⁴⁸ Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Nûr 24/35

Ra, rü'yet-i Hakk'a işaretidir. Kavlühâ Teâlâ: ⁴⁹“سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ” göstermesi zuhûr idüp, “*Mâ raeytü şey'en illâ ve raeytüllahe fihî/Her ne gördüysem onda Allah'ı gördüm*” sırrı âşikâr olub.

Pes mahcûbiyet bize nisbettir. Hazret-i Hakk'ı müşâhede eylemekte hazret-i Hak, hicaptan hudutdan münezzehtir. Kemâ kâle aleyhisselâm, “*inne lillahi seb'ine elfe hicâbin min nûrin ve zulmetin. Lev keşefehâ le-ihterakat sübühâtı vechihi ma inteha ileyhi basarûhu min halkıhı/Allah'ın nûr ve zulmetten oluşan yedi bin perdesi vardır. Şayet onu kaldırsaydı mahlûkatından ona ulaşan bütün gözleri veçhinin aydınlığı yakardı.*” deyü buyurmuştur. [26b]

Pes her hicâb bir mertebedir merâtib-i Hakk'da ve her mertebe bir âlemdir ki yetmiş bin âlemdir. Bu iki âlemde müdirectir ki nûrla zulmettir. Kavlühû teâlâ: “*الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ*” ⁵⁰ deyü buyurmuştur. ‘Nûr’ âlem-i rûhaniyyete, zulmet âlem-i cismâniyyete işaretidir. Pes insan bu ikiden mürekkep olup bunca bin hicâbla mahcûb olup gezer, kendü kendüden haberi yok. ⁵¹“*كَأَنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخُجُونَ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ*” deyü buyurmuştur.

Rubaî

Hicâb nûr-ı zulmetten zuhûrun anla insânun
Nazarı ibretle kıldınsa bilirsün sırrın esmânun
Sıfat esmâ yönündendir, Hakk'ın zâtın fehm itmek
Tefekkür-i zât-ı Hakk iden bilmez aslın eşyânun

Müfred

În heme eşyâ beyek nûrest tâbân tâ-abad.
*Her ki mî bâned dûyî der râh-ı vahdet kâfirest*⁵²

⁴⁹ İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz. Fussilet 41/53

⁵⁰ Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. En'am 6/1

⁵¹ Hayır hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır. Hayır, şüphesiz onlar, kıyâmet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır. Muttâfîfîn 83/14-15

⁵² Muhakkak ki O her şeyi kuşatmıştır, idrak et
Cümle eşyada saklıdır, O'nun gibidir
Tüm bu eşya tek bir nûr ile ebede kadar parlaktır
Vahdet yolunda ikilik gören her kişi kâfirdir

Pes yüne ‘ip’ ve ipeğe ‘Kālîçe’ demezsin zira merâtib haysiyetle ism-i âharle taayyün ki; *Yedi merâtib-i bâki ve ehl-i merâtib, Bezîr-i emr-i Hak vallahu gâlib*⁵³

Müfred

Esmâ zuhur-ı kesret, kesret sıfât-ı vahdet

*Vahdet ‘ıyân-ı zâtest ez ismhâ müberrâ*⁵⁴

Pes ‘yün’ olması zât-ı Hakk mesabesidir ki kavlühü teâlâ: “*اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْقَا ذَرَّةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ*”⁵⁵

deyü buyurmuştur.

Rubâî

Misli sanup küfre iletme sakın sözü

Misl-i şerik yokdur ânun yücedir özü

Keşf ehlinin kelâmını sen bilmek istesen

İr mürşide ki açıla pes kalbünün gözü

Kavlühu teâlâ: “*لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى*”⁵⁶ deyü buyurmuştur.

Kasîde-i Nûr

Cümle şeyde görünendir nûr-ı zât

Ana mir‘ât oldu cümle kâinât

Cümle zerrât-ı cihân Mansûr-vâr

Hep ‘Ene’l-Hak’ çağırır sırr-ı nebât

Cümle eşyâ oldu zâtın mazharı

Seniniçün görünüb en oldu âyât

⁵³ Baki olan Allah’ın yedi mertebesi ve mertebelerde bulunanlar,

Hakk’ın emri altındadır, Allah dâima galiptir.

⁵⁴ İsimler çokluğun (kesretin) zuhûr etmesi, çokluk vahdetin sıfatıdır

Vahdet isimlerden müberrâ bir sûrette zâtın âyân oluşudur

⁵⁵ Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil... Nûr 24/35

⁵⁶ Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü. Necm 53/17

Görem derseni özüni mahv idegör
Gıdâ-yı rûhun olur ana lezzât
Fa'tebirû âyetin iz'ân idüp
Keşfile âsân olur her müşkilât [27a]
Hakk 'âlem sûretinden fehm idüp
Görünür sende ol dem sırr-ı mir'ât
Pes münezzehdir kamudan Zât-ı Hak
Ne ism resm ü şekl vaz' u hey'ât
Demiştir Hak Rasûlü '*mâ arafnâke*'
Nicesi bilesin sen zât heyhât
Bilinmez zât-ı Hakk hem fehm olunmaz
Ki zât-ı genc-i mahfî hoş tılsımât
Bu zâtun zât-ı Hakk'ın mazharıdır
Sende göründü kamu esmâ sıfât
Meşrebin Muhammedî meşreb durur
Ânınçün sözlerin kand u nebât
Nûş idüben Bâyezîd'in cûrasın
İçmişem zulmette pes âb-ı hayât
Sırr-ı esrâr-ı İlâhî keşf olup
Bu lisânım hâli söyler varîdât
Hakk'ı her yüzden temâşa eyleyüp
Şer'a muhkem yapışup buldum sebât
Sâbit olan şer' ile 'ömri anın
Son nefesde irmeye hergiz memât
Evvel İsrâfil makâmı 'arş olup
Oldurur tedbîr iden müdebbirât
Sânî Mîkâ'il makâm girsedir
Oldur taksîm iden mukassimât

Sâlisen Cibrîl felek-i atlasdadur
İlme mazhar olan oldur mülkîyât
Râbian zuhalde ‘Azrâ’îl makâm
Dutdı kabz-ı rûh için ol nâziât
Bu vücûbun cânibi Muhyî rûhun
Cisminüñ haysiyyetidir mümkünât
Sıfât-ı esmâ yönünden fehm olur Hak
Bilirsin zâtı buldun sende bizzât

İp olması hakikat-i Muhammedî’ye mesâbesidir. Nûr-ı Muhammedî’dir ki ta’ayyün-i evvel derler. Kemâ kâle aleyhisselâtu vesselâm: “Evvelü ma halekallahu nûrî/Allah’ın ilk yarattığı benim nûrumdur”, Sehl İbn Abdullah Tüsterî ve Şeybânî Râî radiyallahu anhümâ Hazret-i Hızır’dan rivâyet ederler. “Halekallahu nûri Muhammed’in min nûrihi fe savverahû ve sadderahu ala yedihi. Fe bâkîye zalike’n-nuru beyne yedeyillahi teâlâ miete elfi âmin. Ve yûlahuzu fî külli yevmin ve leyletin seb’îne elfe lahzatin, ve yeksûhu fî külli nazratin nuran cedîden ve kerâmeten cedideten. Sümmehaleka’l-mevcûdâtı”,⁵⁷ Kavlühû taâlâ celle zikrahu:

“إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا”⁵⁸

deyü buyurmuştur. Pes muvahhidin îmânı hüsn-i rûyinden. Ve kâfirin küfrü zülf-i mûyinden olup.

Rubâî

Senin hüsnün cemi‘ sende zâhir
Senin çeşmiñ cemi’ şey’e nâzır
Ruhin nûr u zülfüñ zulmetinden
Bu kavmin kimi mü’min kimi kâfir

⁵⁷ Allah, Nûr-ı Muhammedîyi kendi nûrundan yarattı. Ona şekil verdi, eliyle onu sudur ettirdi. Bu nur, Allah’ın elleri arasında yüz bin yıl kaldı. Her gece gündüz onu yetmiş bin defa kontrol etti. Her bakışta onu yeni bir nurla ve yeni bir ikramla giyindirdi. Sonra Allah mevcudatı yarattı.

⁵⁸ Şüphesiz, Allah’ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah’a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, "(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler ve böylece bu ikisinin (imanla küfrün) arasında bir yol tutmak isteyenler.... Nisa 4/150.

Pes îmân eser-i cemâl ve küfür eser-i celâldir. Bu ikisi hakikat-i Muhammediye ile kâimdir. Ta şol vakte değin kim ⁵⁹ ”كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ“ [27b]

Ma'nâsı yüz gösterip “*Limeni'l-mülkü'l-yevm/Bugün mülk kimindir*” hitâb olur. “*Allahu'l-vâhidü'l-kahhâr*” cevap oluncaya dek. Pes esrârın hakikate vâkıf olmak gereksin ki nûr-ı nübüvvetten hissedar olub “*innellahe halaka nûrî min nûrihî/Allah benim nûrumu onun nûrundan yarattı*” esrârın iz'ân idüp tecellî-i şuhûdu müşâhede edebilesin.

Kasîde-i Nûr-ı Nübüvvet aleyhisselâm

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Yaratdı nûrını evvel münevver olmağa ekvân
Zuhûr itmege 'âlemde nice eşkâl ile elvân
Ebu'l-ervâh olup geldi mukaddem lâ ta'ayyünden
İki 'âlem anuñ içün yazıldı şânına 'unvân
Anuñ şânında dinmişdir bugün “*levlâke levlâke*”
Kelâm-ı hak anuñ şânın beyân itdi gelüp Furkân
Resûlü's-sağaleyn oldu iki 'âlemde bil Ahmed
Anuñçün halk olunmuşdur vuḥûş u tayr u ins ü cân
Cemî'-i enbiyâ üzre anı mümtâz idüp Hâzret
Sevüp anı habîb itdi delîli âyet ü bürhân
Ne kim olmuş olacaḡdur aña tafşîl idüp bir bir
Kelâm-ı haḡ beyân ider oḡu gör sûre-i Raḡmân
Olup bu 'âlemüñ kuṭbı anuñ üzre döner eflâk
Tamâm olunca islâmuñ binâsı devr ider devrân
Bugün şems ü kamer anuñ cemâlinden münevverdür
Dahı ḡüsnünden olmuşdur işidüñ Yûsuf-ı Ken'ân
Ebu'l-beşer olup geldi bu mukaddem lâ-taayyünden
Halîfe dikdi ekvâna didi kim geliser sultân
“*Nefahṭü*” sırrı âdemde zuhûr itdüḡi dem âdem

⁵⁹ O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Kasas 28/88

O demde Hakkâ hâmd itdi dahı hiç geçmedin bir ân
Haber virdi hem esmânuñ uşûlinden hemân ol dem
Melekler işidüp cümle alurlar vâleh ü hayrân
Didiler cümle yâ Rab bizim hiç 'ilmimiz yokdur
Bu insân imiş ilmüñe müzâhir düşen 'âlî-şân
Olanlar Aḥmedî-meşreb düşüpdür câmi'a mazhar
Anuñçün 'ilm-i hikmetden haber virmiş idi Lokmân
Anuñ ceddî ki İbrâhîm urupdur Ka'be'ye bünyâd
İşitdin nâr-ı Nemrûd'ı Halîl'e eyledi bostân
Halîl İsmâ'il'i urbân için çaldı bıçak kesmez
Hemân Cibrîl cennetden getürdi bir kebiş urbân
Resûlün nûrî ced-be-ced gelüpdür nesl-i Âdem'den
Necatı Nûḥ olup ol dem anı gark itmedi Tûfân
Bu cümle Ahmed'ün fazlın beyân itmege 'âlemde
Ki tâ Ahmed gelüp dahı kemâlin buldı pes insân
Delîl olubeni itdi delâlet her kim uydîse
Fenâ mülkinde gelüben olup bir nice gün mihmân [28a]
Okuyup da'vet itdükde bu 'âlem ḥalkını cümle
Sa'âdet insden cinden olupdur emrine fermân
Zehî devlet bulup fazlın olanlar Ahmed'e ashâb
Mukarreb hazret oldular, olardır sâhib-i vicdân
Resûle ittiba' idüp Hakun va'd-ı vaîdinden
Ziyâde havf iden yârın cinân içre ola handân
Cemâle mazhar olanlar bu gün ism-i celâliyle
Celâli kalb idüp dâyim iderler ney gibi efgân
Celâline düşen mazhar cemâlinden müberrâdır
Anuñçün añların kalbi dolubdur küfrile isyân
Ana ümmetten olmuşken münâfık oldu bazıları

Ânı bir bir beyân ider mufassal sûre-i İmrân
Ana ümmetten olmağa çıkup İsâ felek üzre
Nüzûl idem deyu dâyim kalupdur zâr-ı sergerdân
Ânun zât u sıfâtından haber virdikde bil Tevrât
Beşâret etdi kavmine üveyktir Musa-yı İmrân
Ânı tasdîk iden evvel Ebu Bekri'di evvelde
Tamam, adl iden âlemde Ömer'dir kim dutup mîzân
Üçüncüsü ânın Osman, anınçün didi 'zinnûreyn'
Kelâm-ı Hakk'ı idüp ol oldu câmi-i Kur'an
Ânun dördüncüsü haydar tarîkında odur rehber
Ali bin Ebî Tâlib deyupdur şîr âna Yezdân
Olupdur çâr rüknüyle ânun şer'i mükemmel pes
Olara tâbi' olanlar bugün âñlar durur irfân
Hüseyn ile Hasan bilüp şehîd olmaların tahkîk
Hakkın emrine râm olup talep kılmadılar dermân
Beşâret kim olup Hak'dan öşiriçün bu âlemde
Saadet âñlarındur kim olara iyledi gufrân
Âna inkâr idenlerden ziyâde mekrle münker
Ebu Cehl idi cehliyle ezip kıldı kat'î nâdân
İşâret etti leyl içre kamer, şakk oluben geldi
Görüben Kâbenin halkı ânı hep ettiler seyrân
Ânun mu'cizine had yok yine yemiş kuzu bir gün
Yeme benden dedi âña zehürlüyem dedi büryân
Görüben mu'cizin ânun hayâ itmediler hergiz
Hayâsından kızardı pes yer içre la'lile mercân
Kabul etmedise her kim işidüp davetin ânun
Oların üzre hâkimdir mukarrır bilesin şeytân
Hakk'a inkâr idüp Hakkın rasûlün itmeyen tasdîk

Yüzü kara olup dahî tehi-dest olalar uryân [28b]

Bu Muhyî bilmedi kendünedür, aslu nedür kendüm

Bileydi kendümi kendüm iderdüm kendümi iz‘ân

Şularkim nefsi bildi evvela kendüyi bilmişdür

Bilenler nefsi rabbın bilüben oldular pinhân

Eğer nefsim bilüp rabbim bilüp iz‘ân idem dirsene

Vücûdun şehrin âlemde idegör sen dahî vîrân

Ve ‘kâlîçe’ olması ‘âlem’ mesabesinde ki “⁶⁰اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ

Der-Beyân-ı Nefy-i isbât

Senin mihr-i rahın nûrundan oldu kevnile zerrât

Bilinmez pes senün zâtın nedendür nefy ile isbât

Bu zerrâta yaramaz zâtın ki medh ede senün cânâ

Sıfatındur bilinen pes irilmez zâtına heyhât

Münezzehsin kamûdan sen senin zâtuna akl irmez

Ne na’t u ism ve ne resm u ne şekl u sun’la hey’ât

Özin mestûr idüp kendin ‘ıyân olmuş beyân eyler

Ki her şeyin vücûdı pes senünçün oldu bil âyât

Sıfat esmâ durur ekvân-ı vühûş u tâyr ins u cân

Senin mihr-i rahın sırrı ki zâtın âlîdür bizzât

Akıl zâtında pes hayrân demiştir ‘mâ arafnâke’

Hadîs içre Resûlullah bilinmez yok âna gâyât

Bu sırra irmez herkes tarik-ı ehl-i irfândır

Hakın ilhâmı ahlara gazâ olmuş verür lezzât

Bu sır kim nûr-ı Ahmeddür ta‘ayyün verdi eşyâya

⁶⁰ Allah, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan sonra da Arş'a kurulandır. Secde 32/4

Ânunçün halk olup âlem şecer nefsi beden mişkât

Bu Muhyî nu(r) Ahmed'den aluben feyzini her ân

Ki mecbûr olmuş söyler bu gün olmuş âna mir'ât

Ki şeyin vücûdından hakikat sırrıñ añlayup

Ene'l-Hak çağurup söyler lisân-ı halile her zât

Ve nukûş sâir ta'ayyünât eşyâ mertebesi ki kavlühû teâlâ: ⁶¹“وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا

بِالْحَقِّ” deyü buyurmuştur. Pes bu kârgâh ki vardır kurulmuştur Kur'ân fiilî vâki' olmuştur.

Kemâli oldur ki okuyup Hakk-ı âlem yüzünden añlayasın.

Kasîde Der-Beyânı Nazar-ı İbret

Okuyana yeryüzü cümle sebak

Gel nazar kıl âleme, irfâna bak

Cümle eşyânın usûlün fehm idüp [29a]

Bildirür bilmediğin ilhâm-ı Hakk

Hakk'ı her yüzden temâşâ eyleyüp

Görir idin okunur her bir varak

Fa'tebirû âyetin iz'ân idüp

Her neyi görsen göresin mâ-sadak

Gel kadem irfâne başgıl âr ko

İş bu namusile ârı oda yak

Gör Resûle mu'cizîcün gökde ay

Emrine fermân oluben oldu şakk

İremezsın irmeyince mürşide

Olamazsın her hitâba müstehak

Pes ulu ebvâb hakdır iregör

Gice gündüz dime eyle bâbı dakk

Sıdkile gel pîrim kim feyz almağa

⁶¹ Biz gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Hicr 15/85

Herkes iş bu menzile basmaz ayak
Meşrebin âlî gerek feyz alasin
Zer' olunmaz şol yere olsa çorak
Gel inâyet eyle Hakk emrin dutup
İtmeyenler esfele dek gide çâk
Millet-i vâhide üzre ol bugün
Yetmiş ikidir hadîs içre fark
Pîr pendiyile iregör rif' ate
Olmayasun yarın anda sanduk
Sâlik olanlara yarın diyeler
Gel cinân seyrine getürdün berk
Özüni teslim idüp çık aradan
Ehl-i Hakk'a mâil ol su gibi âk
Adın insan hâsılın yok bî-amel
Kaldın ûş zulmette söndükde çark
Muhyî sen sende seni sen bile gör
Hak yakın senden sana değil ırak
“وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ”⁶² deyü buyurmuştur. ‘**Kâlice**’ hakîkatî hep ‘yün’, cümle nukûş, yünle kâim ‘yün’ olmasa ‘nukûş’ ta‘ayyün bulmazdı. Pes yüne yeşil ve yeşile yün diyemezsin. Yün zât mertebesi ‘nukûş’ esmâ ve sıfat mertebesi.

Müfred

Nakş ârada behânedir ehl-i basîrete

Nakkâşa vire göñlün her kim basîr ola

⁶² Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et. Hicr 15/99

Der-Beyân-ı Nakş

Şular kim nakşı görürler veli nakkâşı görmezler
Gönül bir katre âb üzre, yazan nakkâşa vermezler
Ne hoş çekmiş kalem nakşe görenler hep kalur hayrân
Şu kim nakşa bakup kaldı olar nakkâşa irmezler
Acip nakş eyledi nakkâş şu kim nakşe bakup kaldı
Girip nârın azabına ebed ağlar gülmezler
Basîret ehli nakş içre yazan nakkâşı görürler
Basîretsiz olan körler gönül pasın silmezler
Bu eşyâ hoş mezâhirdir basîret varsa gör sende
Bakan hayvan hissiyle gönül nakkâşa eylemezler [29b]
Bel ahyâ dedüğün her kim işüdüben amel eyler
Girip Firdevs-i a'lâya kalup bâkî hiç ölmezler
Tefekkür eyleyip Hakk'ı tezekkür birle halvette
Tâlib-i 'aşkun hayaline bulup lü'lüi dermezler
Kılup 'aşk üzre bünyâdı bu meydân 'âşıkındır bil
Şu kim ta'n ide 'uşşâka olur 'Adn içre girmezler
Bu gün 'âşıkların zevki küfürdür zâhid-i huşka
Ko geçsin küfr ile ömrü hele ol zevk bilmezler
Gele 'âşıklara eydür özünü sen dahî Muhyî
Kimin kim zerrece 'aşkı bulunsa nâre sürmezler

'**Ammâ nukûş**' ki vardır elvân eşkâldır ki: 'kızıl-sarı', elvân zât mertebesi. Kızıl, isim. Kızıllığı, sıfatı. Sarı, isim. Sarılığı, sıfatı. Elvân ki zât mertebesindedir. Kızıl-sarı, esmâ sıfat mertebesi bir şeyin üçüncü mertebe-i hakikatinden haber verirsin. Ancak esmâ-ı sıfat haysiyetinden haber verirsin. Senin zâtın ki vardır, "*Innellahe seb'ine elfe hıcâbin min nûrin ve zulmetin lev küşîfehâ leahrakat subuhâtı vechihi ma-inteha ileyhi basarûhu min halkıhı/Allah'ın nûr ve zulmetten oluşan yetmiş bin perdesi vardır. Şayet o zâhir olsaydı mahlûkâtın gözleri ona erişemezdi yüzünün aydınlığı yakardı*"

Pes bu nice bin hicâbâtla mahcûb olub kendü kendünden haber yok, yalan davayı idüp zât-ı Hakk'ı añladım bildim deyü söylersin.

Kıt'a

În müddeiyân der talebeş bî haberânend

Ki ân râ haber şod haberî bâz neyâmed

Ey mürğ-ı seher 'aşk zî pervâne beyâmûz

*Kân suhte râ cân şod ve âvâz neyâmed*⁶³

Pes sen dahî beşerîyyetin haysiyetini vücûdun şehrinden mahv itmek gerektir bu esrâra vâkîf olasın.

Müfred

Mahv eyle özün sende bu zevke irem dirsən

Can vermeyecek 'âşık cânâna erilmezmiş

Pes kızıl isim kızılığî sıfatı, sarı isim sarılığî sıfatı. Pes bu haysiyeti 'itibâriyle "yün" ki zat mertebesindedir, "nukûş" esmâ sıfat mertebesindedir. "Yün" nukûşu ihâta eylediği gibi Zât-ı Hak dahî ta'ayyünat-ı eşyâyı ihâta eylemiştir. Zâtıyla sıfatıyla ⁶⁴“وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا” ve ⁶⁵“وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا” dahî

deyü buyurmuşdur.

Kaside Der-Beyân-ı Zat u Tılsımât-ı Sıfât

Bî-nihâyetdür sıfatun kim tılsım genc-i zât

Oldı zâtın genci mahfî der tılsımât-ı sıfât

Ser-be-ser âlem senin gencin tılsımı nakşdır

Ol tılsımâtın ki nakşî hâl olunmaz müşkilât [30a]

Hem sıfatındur senin olan dokuna nakşibend

⁶³ Bu müddeîler talebelerinden habersizler
Onlara bir haber verildi tekrar bir haber gelmedi
Ey seher kuşu 'aşkı pervâneneden öğren
Ki o yanmışa can oldu ve ses gelmedi

⁶⁴ Allah, her şeyi kuşatıcıdır. Nisa 4/126

⁶⁵ Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilersiniz. Talak 65/12

Sayesi nûr sıfatın nakşı oldu kâyinât
Kâyinâtın nakşı zıllî buldu nûrundan vücûd
İnbisât ânınla oldu oldur ‘ayn-ı mümkünât
Sâye nûrun ardına düşmüş gider bi-ihyâr
Ol sebepten bir zaman olmaya pes âna sebât
Sâye varlık gösterir yoktur pes ânun aslı hiç
Yokluk içre varlık aîlarsın bulursun sen necât
Her zamanda sâye-i biçare mesken nûradır
Ben seninle zâhî olduk sen dahî kâyim bizzât
Nice içer hazır-dil âb-ı hayâtın şerbetin
Seninle zulumâtı tasavvur eyledik âb-ı hayât
Geç tasavvurdan hakikat aîla iç âb-ı hayât
İsm-i bâkîden bekâ gör ırmeye her giz memât
Gel fenâfillah oluben aîla esrâr-ı Hakk’ı
Seni senlikten çıkarır aîlamazsan seyyiât
Muhyî’ye vahdet meyinden içiriptür Bâyezîd
Ol sebepten kalbine lâıh olupdur vâridât
Mest olupdur ol meyın zevkinden eylemez ebed
Hayretinden aîlamaz nedir sorarsan şış cihât
Pes senin zâtın ki vardır zât-ı hakkın mazharı vâki‘ olmuşdur ki nitekim denülür.

Nazm

Bu zâtın zât-ı Hakkın mazharıdur
Sende göründü kamu esmâ sıfât
Sıfat-ı esmâ yönünden fehm olur Hak
Bilirsün zâtı bulduñ sende bizzât

Hadîs-i Kudsîdir: “*EL-İnsânü sırrî ve sırrı sıfâtî ve sıfatî lâ-yenfekkü an zâtî*”⁶⁶ deyü buyurmuştur. Pes senin zâtın ki sana hicapdır senin senden haberin yok. “*Hucubü’z-zât bi’s-sıfât ve hucubü’s-sıfât bi’l-ef’âl/Zâtımın örtüsü sıfatımladır. Sıfatımın örtüsü fiilimledir.*”

Sıfat zâtın ne ‘aynıdır ne gayrı

Görürsün ger hudâ kıldıysa yari

Der-Beyân-ı Zât

Zâtın durur senin ki şehâ mazhar-ı sıfât

Pes ehl-i dîde gördü sıfatın ‘ayn-ı zât

Gönüller âle cilve idüben cemâl-i şah

Şâhın cemâl-i cilvegehî cümle kâyinât

Şâhın cemâl-mihr rûhı ideli zuhûr

Geldi ‘ayâna cümle-i zerrât-ı mümkünât

Gör bu adem hâkine âsârı bir nazar

Oldu vird-i mevrîd kim külle vâridât

Gör ‘aşkıyla çarh-ı felek şems ile kamer [30b]

İder semâ şevkle eflâkı deyrât (!)

Bârân-ı rahmeti ki nüzûl etti ber-adem

Rûyı zemin üzre çıkup çeşme-i hayât

Âb-ı hayat iş bu zulumâta gir yürü

Bu nefis-i şûm oldur gör bulasın necât

‘*Mûtû*’ hadîsi üzre olursan bu kevn ki sen

Âb-ı hayât içtin vermez sana memât

Muhyî anâsır aslın olub Hakk’a âyine

İrdin bu sırra keşf oluser sana müşkilât

Pes nûr-ı ahadiyeti iz‘ân eylemek gerekse ki nûr-u nübüvvetinden hissedar olub ‘ayn-ı tahkîke irüp sen de esmâ sıfata mazhar olasın

⁶⁶ İnsan benim sırrımdır. Sıfatımın sırrı ve sıfatım zatımdan ayrılamaz.

Kasîde Esmâ Sıfât

Esmâ, sıfâta mazhar olandur zuhûr-ı nûr
Nûr-ı Resûle mazhar olub eyler ol zuhûr
Nûr-ı nübüvvete irüşüp sırrıñ añlayup
Ol nurluğa zevk üzre dâima surûr
Her şeyde Hakk'ı fehm idüben gayri görmeyüp
Zevk u safâ üzre görünür o nûr
Keşf ü hicâb oluben feyz-i Hakla
Kat'ı menâzil eyleyüben eyler ol mürûr
Keşf kulûp keşf-i melek keşf-i cin dahî
Dâim riyâzet eylersen keşf olur kubûr
Keşf ki vardurur dönülür asıl beş durûr
Kâfirde de bulunur dördü bî-kusûr
Keşf-i ilahdır ki evvelen keşften murâd
Eşyâ hakîkatin bilüp eyler o dem zuhûr
'Allahümme erine'l-eşeyâe kemâ hiye' kelâmına
İrdinse sana mufavviz cem'i umûr
Feyz-i ilâh kalbüne ilhâm ola her ân
Şoy şey gibi ki feyz hevâdan alur sabûr
Zulmet hicâbına ki düşen mazhar-ı celâl
Zulmette kaluben pes ona yokdurur huzûr
Bir kimseden meded yok ana bulunmaz cezâ
Zira ki şuglû olmuştu fîsk ile fücûr
Hayret makâmına varuben gamgüzâr olûp
Elin eline uruben durmaz ovunur
Sürüp cahîme ileteler ol dem ıkâbla
Kalalar anda nice sene bir nice şuhûr
Nefsin hevâsıyla olar yel gibi yılûp

Müfred

Ez-rehî ma‘nî hemin yarest sûret in u ân

*Ayn hemçûn nûr-ı cân kânder-i havâs zâhirest*⁶⁸

Ve âyine-i ma‘nî ki kalp gözüdür, ma‘nînin aks kabul eyler.

Müfred

Nazar der çeşm-i hûbân farz-ı ‘ayn est

*Ki rûşen mi nümâyed aks-i maksûd*⁶⁹

Rubâî

Maksûd heme kevn vücûd-i rüyet

Ve in halk becümlegî tufeyl gûyet

İman-ı muvahhidân zi husn-i rûyet

*Küfr-i heme kâfirân zi zülf-i mûyet*⁷⁰

Kemâ kâle aleyhisselâtü vesselâm: “*Raeytü rabbî bi ahsene sûretin/Rabbimi en güzel şekilde gördüm*” ve dahî “*innellahe haleka Âdeme ala sûretih/Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı*” deyü buyurmuştur.

Maksûd-ı cihânsın bulabildinse maksad

Âyine-i cânsın silebildinse pası

Pes bu baş gözü ki vardır âyine-i sûrettir. Kâbil-i aks-i hakikat olmaz, öyle olsa mümkün vâcib nice bilür ve nice görüp aınlar ve âyine-i ma‘nâ ki kalp gözüdür mârifetullaha mazhar olmağıçün havvassa mahsustur. **Mârifet dahî dört veçhe üzredir. [31b]**

Ma’rifet-i aklî, ma’rifet-i ilmî, ma’rifet-i nazarî, ma’rifet-i şuhûdî. Evvel ma’rifet aklî dir ki; şunlar kim âkıldır sâni‘ı sun‘undan istidlâl iderler. Sâni ma’rifet ilmî dir ki hazret-i Hakk’ı ilimle bilirler. Safâ-yı kalp tahsîl idüp bilmezler. Safâ-yı kalple olıcak *وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا* /Biz

⁶⁸ Onun ve bunun sûreti mana yolunda yarıdır
Bu şekilde olan cânın nûru havâssın içinde zâhirdir

⁶⁹ İyilerin gözlerine bakmak fârzdır
Çünkü maksûdu açığa çıkarır

⁷⁰ Tüm dünyanın maksadı senin yüzünün varlığıdır.
Tevhid getirenlerin imanı hepsi senin yüz güzelliğindendir
Bu halkın varlığı senin yolunda hiçtir
Kâfirlerin küfrü senin zülfündendir

ona katımızdan bir ilim verdik’ âyetine mazhar olurlar. Kîle “*inne’s-safâe, safâün velâ mâün ve lutfün velâ hevâün ve nûrun, velâ nârun ve rûhun velâ cismün. İnne’s-Safâ hüve nefyü’l-ekdâri ve mahvü’l-ağyâri*. Kavlühü teâlâ: ⁷¹”إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

Rubâî

Safâyı ehl-i zevk añlar, visâl-i yâre irmiştir.

Fedâ-yı rûh idüp ‘aşkın yoluna can vermiştir.

Veli bî-‘aşk olan bilmez nedir ‘âşık u ‘aşk u ma’şûk

Ki ‘âşık başın ortaya koyup meydana girmiştir

Kavlühü teâlâ: ⁷²”كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ“ deyü buyurmuştur. Pes muhabbetullâhı pîşe idinmek gerektir ki safâyı iresin.

Rubâî

Her kim safâyı irse netîce vefâ olur.

Cehd it fenâyı ir ki nihâyet bekâ olur

Dâim tecellîye irüşüp şevk zevkle

Hubb, muhibb, mahbûb ana hoş likâ olur.

⁷³Teâlâ Kavlühü: ⁷⁴”فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا“

deyü buyurmuştur.

Sâlis **ma’rifet-i nazarîdir ki**; ‘*mâ raeytü şey’en ve illâ raeytullahe fîhi/Her neyi gördümse onda Allah’ı müşahede ettim*’ sırrı ‘âşıkâre olmadır. Râbî ‘ma’rifet-i şuhûdî’dir ki Hakk’ı bilâ halk makâm-ı fenâdan cem‘ üzre müşâhede eyleyüp ‘*ve fî’s-sırrı ene*’ esrârı zuhûr idüp âyine-i ma’nâ yüzünden ⁷⁴”فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ“

nazarıyla nazar eyleyüp evvel vakit gönül hayret bula. Âlem-i Celâl’de müstağrak ve rûh mükâşefe-i cemâlde ola. ‘*Men arefellahe ğuriga fî bahri’l-huzni ve surûri’s-sırrı/Kim Allah’ı bilirse hüzüin denizine ve sırrıñ sevincine gark olur*’ müşâhedesiyile zât-ı Hakk mâsivâdan bî-

⁷¹ Denildi ki, hakîkaten safâ, sefâdır. Su ve lütuf değildir, heva ve nûr değildir, ateş, rûh ve cism değildir. Safâ, kederleri gidermek, gönüldeki (ondan) gayri şeyleri yok etmektir. Cenâb-ı Allah’ın şu âyetine dikkat etmek gerekir: “Gerçekten Safâ ve Merve Allah’ın şiarındandır” buyurmuştur.

⁷² De ki: "Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Al-i İmran 3/31.

⁷³ Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın" Kehf, 18/110

⁷⁴ Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak. Rum 30/50.

şuûr olub ‘*men ênese billahi istevhaşa an gayrillahi/Allah ile ünsiyet iden diğer şeylere karşı sertleşir*’ esrârı zuhûr idüp ‘*ve bî yubsıru ve bî-yentiku/benimle görür benimle konuşur*’ hadîsinin mazharı vâki’ olunur.

Müfred

‘*Ve bî yubsıru ve bî-yentiku*’ kelâm çün zuhûr itdi

Gözüm görür dilüm söyler Hakk’ın sun’ı benim nemdir.

Hazret-i Aişe’den radiyallahu anhümâdan mervîdir ki surûr-ı enbiyâya, rabbini gördün mü deyü suâl eyledikte; ‘*nûrun ennî lâ erahu/o bir nurdur, ben onu göremem*’ deyü buyurmuştur. Ve kâle emiru’l-Mü’minin Ömer Radiyallahu anh: ‘*raâ kalbî rabbî/kalbimle rabbimim gördüm*’. Ve kâle emiru’l-Mü’minin Ali radiyallahu anh kerremallâhu vecheh: “*izâ sahha’t-tecellî fe’l-kalbü ve’l-aynü vâhidün*” [Tecellî sahîh olduğunda kalp ve göz bir olur]. [32a]

Rubâî

Tecellî ger sahîh olsa bir olur kalbi vü ‘aynı

Mübarek olsun imdi pes giderdin nokta-i ğaynı

Gıtâdur nokta pes ğayna silüben kıl nazar ‘ayna

Bu kalbün sana âyine gör aña iş bu kevnini

Ve Hoca Cüneyd rahmetullahi aleyh köft: ‘*Ene münzü işrîne senetin beyne vecdin ve fakdin vecedtü rabbî fegadtü kalbî ve izâ vecedtü kalbî fekattü rabbî*’,⁷⁵

Kemâ kâle aleyhisselâtü vesselâm: *إِنَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ*

deyü buyurmuştur. ‘*Seteravnellahe*’ [Allah’ı göreceksiniz] demedi. ‘*seteravne rabbeküm* [Rabbinizi göreceksiniz]’ dedi. Pes ne kadar lafız ‘rabbü’ne gelse âyette hadiste hicâb-ı zât’dır ki rubûbiyyeti haysiyetine işarettir. ‘*Hucubü’z-zât bi’s-sıfâti ve hucubu’s-sıfât bi’l-ef’âli/Zatın perdesi sıfatlarla, sıfatların perdesi ise fiillerle olur.*” Pes bî hicâb hazret-i Hakk’ı görmek mümkün değildir. Rububiyyeti haysiyetinden görünür. Surûr-ı enbiyâ sallallâhu ‘aleyhi vesellem ‘*nûrun ennî lâ erahu/o bir nurdur ben onu göremem*’ deyü buyurmuştur.

Pes Bâri Teâlâ Hazret-i ‘*Nûr-ı mahz*’dır. Şöyle ki tarfetü’l-ayn içre hicâb mürtefi’ olaydı ‘nûr-ı ahadiyyet’ külliyyen eşyâyı mütelâşî idüp mahv edeydi.

⁷⁵ Yirmi senedir ayıklık ve vecd hali arasındayım. Ne zaman Rabbimi bulsam kalbimi kaybettim, ne zaman da kalbimi bulsam Rabbimi kaybettim.

Müfred

Zimen bişnev hadîs-i len terânî

Bekûyem râst bâ tu ger bedânî⁷⁶

Rubâî

Der dide-i tû-yi ve dîde em tû

Vez dide meşu ki dîde em tû

Der her çe neki ku nem turâmî bîm

Sübânellâh meğer tû-yi dîde men⁷⁷

Kasîde Der-Beyân-ı âyine-i ma'nâ

Mefâilün Mefâilün Feülün

Menem dîde menem dîde ki yârî

Temaşayile sayd ettim nigârî

Ânun veçhi ki her şeyden mu'ayyen

Görünür bana ânun gül-izârî

Görünmez gösterir müşkil acib sır

Görürüm cümle şeyde kendü vâri

Sana senden yakîn sen göremezsın

Görem dirsın gider bu i'tibarî

“*Ve nahnu akrab*” deyup durur Hak

Kelâm-ı Hakk'ı fehmi it, tut bu kârî

Sana “*vallahu meaküm*” dedi hazret

Lisân-ı hamd üzre oldu cârî

⁷⁶ Benden “len terânî (beni göremezsın)” hadîsini dinle

Eğer anlarsan sana doğruyu söyleyeyim

⁷⁷ Gözde olan Sensin, gözüm hem Sensin

Gözden gitme ki gözüm Sensin

Baktığım her şeyde Seni görürüm

Subhânallâh meğer Sensin benim gözüm

“*Ve üfevvizu emrî*” di ilellah
Gider gitsün bu cüz’i ihtiyari
Senin senliğini senden gidersin
Görürdün sendeymiş zât-ı bâri
Sıfât zâtın ne ‘aynıdır ne gayri
Görürsün ger Hudâ kaldıysa yârî
Demiştir Hak Rasûlü ‘*mâ arafnâke*’
Ko zâtın sen sıfatın aña bârî
Göre mansûr irüp tevhîd-i zâta [32b]
‘*Ene’l-Hak*’ didi ol dem kıldı zârî
Niçün demeye ol demde ‘ene’l-Hak’
‘*Ene’l-Hak*’ ile buldı iştiâhârî
Cemâl-i cilvesinde mest u hayrân
Ebed ayılmaz ânun pes humârı
Anı berdâr idüp âyinde ol ân
Ki mi’râç itdi kendüzine dârı
Yakup savurdular külün havaya
Küli güle irüp itdi şikârî
Bil ‘âşık sırr-ı yârî itmez ihfâ
Özün ihrâk iderse şevk-i nârı
Bu zevkin sırrına mazhar düşersen
Ayağın tozunun olam gubârı
Bu Muhyî-i Bâyezid’in ma’ nisiyle
Düşüp bir bahre yoktur hiç kenârı
O bahrin mevc olub evce irüp
Olalıdan nokta sırrı kalbe cârî
Gehi mest gehi ayuk ki uyûk
Eser yel gibi yokdur hiç karârı

Fenâ fillah oluben bu fenâdan

Ta‘ayyünü mahv olubtur ızdırârı

Ta‘ayyün ehli olmaz ehl-i irfân

Oların nûr-ı Hakdır iftihârı

“Evvelü ma halekallahu nûrî” deyü buyurmuştur. Pes baş gözüne vardır âyine, sûrettir ve kalp gözüne âyine, ma‘nâ sûretten münfekk olmaz.

Müfred

Sûret ki best ma‘nâ ma‘nâ ki koft sûret

İnest sîrr-ı vahdet müşkil hemm-i beyân şod⁷⁸

Müfred

Asıl toî men çe kesem âyine ber kefi to

Her çe nümâ-yı to şevem âyine-i mümtahinem

Hak becân-ı ender nihân ve cân bedel ender nihân

Ey nihân ender nihân, ender nihân ender nihân

Anınçün remz-i ‘iyân ki bâ nişânest ve beyân

Ey cihân ender cihân, ender cihân ender cihân⁷⁹

Bu kutur mevcûdât ki vardır ma‘deniyyât, nebâtât, hayvânât, melek ve cin ve insân, insân-ı kâmil her biri bir ismin mazharı vâki‘ olup zuhûr eyledi. Amma insan ism-i camî‘a mazhar olup ve insân-ı kâmil *ref’iu’d-derecât* isminin mazharu olup.

İsm-i camî, câmiu esmâ bûd

Sûret-în ism-i ‘ayn mâ-bûd

Her gücâ ismiyyet-i ‘ayn ân u set

⁷⁸ Suret mana, mana ki sûreti dile getirmektir

Bu vahdetin sırrıdır, (böylece) her müşkil açığa kavuştu

⁷⁹ Asıl olan Sen’sin, Sen’in sözünün aynası karşısında ben kimim ki

Her ne gösterirsen sen olurum Senin imtihan ayanım

Hak can ile saklı olanda, can saklı olandan bedel

Ey gizli olanlar içinde saklı olan, gizlilikte saklı

Onun içindir ‘âyânın işareti, nişan iledir beyânı

Ey cihânlar içindeki cihân, cihân içinde cihân

Her gucâ ânest ism-i cân u set

Cümle-i esmâ-i müsemma rû semud

*Sad hezâr esmâ müsemma yek-i vücûd*⁸⁰

Ve insân-ı kâmil refîu'd-derecât isminin mazharı vâki' olup zuhûr eyledi ki kavluhû Teâlâ
'رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ [33a]'⁸¹
deyü buyurmuştur.

Mecma '-i mecmû '-ı esmâ âdemest

Lâ-cerem u kutb-i cümle 'âlemest

Cism u rûh 'ayn ism her çehâr

Cümle yek zâtend nîkû yâd dâr

Herkesî ki mazharu'l-Allah şod

*Âfitâb-i rahmeteş çûn mâh şod*⁸²

'Bu cümle' zikr olunan makeddemât ki vardır. 'Refîu'd-derecât' ismine mazhar olanlara muhsustur ki 'vebî-yubsîru ve bî-yesmeu' hadisinin mazharı olup merâtib-i küllî kat' idüp ârif billah olup dâire-i fenâdan makâm-ı cem' üzre Hakk'ı bilâ-halk müşâhede ideler. 'Allahümme'r-zuknâ likâehû/Allahım onunla buluşturun bizi rızıklandır'

Müfred

Bu makâm-ı cem' dir ki zâhir olsa yek nefes

Giderir kendün kalır zevkinle şol dem kendi

Pes sâlik olan kimesneler bu makâma irdikde her ne söz ki söylese makbûldür. Zira hakîkat söyler.

⁸⁰ Câmi' ismi isimleri câmi' idi
Bu ismin sûreti bizim aynımız idi
Her nerede ismin aynısı kendisi ise
O'nun olduğu her yerde cânın ismi O'dur
Cümle isimleri müsemma olarak göründü
Yüz bin isim müsemma tek vücûd

⁸¹ O, dereceleri hakkıyla yükseltendir, Arş'ın sahibidir. Buluşma günü hakkında (insanları) uyarmak için, irâdesiyle ilgili vahyi (Cebraili) kullarından dilediğine, kendi indirir. Mûmin 40/15

⁸² İsimlerin tamamının cem'i âdemdir
Şüphesiz ki o cümle âlemin kutbudur
Beden, rûh, ayn, isim her dördü
Tek bir zâtın gölgesidir, iyi bil
Her kim Allah'ın mazharı olursa
O'nun rahmetinin güneşinden, ay gibi olur

Zehî ‘âşık ki ma‘şûk deprendi

O demde her ne dirse ola ma’ dûr

İrüp cem’in makâmına pes ol ân

Bir olur anda pes nâzırla manzûr

Nitekim bazı ululardan vâki‘ olmuştur ki ‘sübhânî ma a’zama şânî/tesbih ederim şanım ne yücedir’ deyü buyururlar. Ve dahî ‘Leyse fî cübbetî mâsivallah’ [Cübbem içinde ondan gayri bir şey yoktur] deyü buyurmuşlardır.

Şi‘ir

Kul hüvellah ism-i zât-ı pâk, ust

În suhan meğzest dîger cümle post

Hem ehad hod goft hod râ hem Şamed

Hem ehad hod hem şamed hod dust dust

Ger maiyet-i hak tora rûşen şeved

Bâ heme u bî heme u hem hemuset

Bûy-ı bâ gol ney derûnî ney birûn

Lîk gol ra der girifte cümle bûst

Kad ehâte kulle şey ‘fehm kon

Der girifte cümle eşyâ‘ ra çû ust

Terk kon îyn cümle kâl ü kâl râ

Key resî ancâ ki tâ in goft gust

Çünkü kâdir ust ber her çîz bin

Şeyh-i ‘âşık piş-i çevgâneş çovgest⁸³

⁸³ “De ki, O Allah’tır” O’nun zâtının pâk ismidir
Bu söz özdür, diğer hepsi kabuk
Kendine hem ahad dedi hem samed
Hem ahaddir kendisi hem samed dost dost
Eğer Hakk’ın maiyyeti sana ‘âşıkâr olursa
Hem O’nunla hem O’nsuz hepsi O’dur
Sen bütünlesin ne içeride ne dışarıdasın
Ama külliyeti tamamıyla kaplayan O’ dur
“Muhakkak ki O her şeyi kuşatmıştır” anla
Onun gibi cümle eşyayı kuşatmıştır

Pes bu lezzât ve bu şuhûd şunlara mahsûs değildir ki ağızdan işitmekle öğrenip dâire-i ilhâda düşüp riyâzet ve mücâhede görmeyip ârif billah geçinip “*heme ost*” diyeler

Kıt’a

Gerçi işitmekile bilen ârif oldu hoş
Lâyık riyâz-ı zevke, bil ehl-i riyâzeti
Kim dilde kalmayup dille geçti cümleden
Maksûd-ı tâm oldu ana dost şiddeti [33b]
Pes bal dimekle ağız datlu olmaz tâ ekl idüp zevk etmeyince
‘*Men lem yezuk lem ya’rif/Tatmayan bilmez*’

Müfred

Zira ki gördüm bildim dimeklüğün
Şöyle yemiş demekle çoktur tefâvânı
Ve kâle ehlü’l-işâretü: “*el-ârifü men lâ yüşgıluhu şâğılin ani’llahi teâlâ tarfeten/Ârif, göz açıp kapayıncaya kadar bir süre bile hiçbir meşguliyetin kendisini Allah’tan alıkoymadığı kimseye denir*” ve an Ömer İbnü’l-Hattâb radiyallahu anh ani’n-nebiyy sallallâhu ‘aleyhi vesellem, innehu kâl: “*li-küllı ma’denin ve maadini’t-takvâ kulûbu’l-ârifin*”⁸⁴

Müfred

Pes ârifler görür aîlar Hakk’ın sun’ın her şeyden
Bil anlara hicâb olmaz, görürler Hak tolu her câ

Tüm bu söylentileri terk et
Bu söylenti oldukça oraya ne zaman ulaşsın
Çünkü her şeye kâdir olan O’dur gör
Şeyh-i ‘âşık, O’nun sopasının önünde top gibidir
Ayn vâhid, hüküm muhtelifir
Bu ehl-i keşf için keşfedilen bir sırdır

⁸⁴ Hadisin tamamı şöyledir: Her şeyin bir madeni, özü vardır. Takvanın madeni ise âriflerin kalpleridir.

"إِكْلَى شَيْءٍ مَعْدِنٌ , وَمَعْدِنُ النَّقْوَى قُلُوبُ الْعَارِفِينَ"

Ve hakâ Ebu'l-Kâsım ennehu kâle. “*Terku’z-zenbi alametü’t-tâibîn ve terku’d-dünya alâmetü’z-zâhidîn ve terku’n-nefsi alâmetü’l-ârifîn*”⁸⁵

Nazm Der-Beyân-ı Ehl-i irfân

Ârif oldur kimola ol-Hakk-ı şinâs
Ârif olmaz Hakk-ı şinâs olmaya nâs
Hak’ı her yüzden temâşâ eyleyüp
Kalbine irmez gubâr tutmaya pâs
Görür ol fehm ider eşyânun aslun
Nitekim gösterir sâf olsa elmâs
Senün kalbün şu taş denlü değil mi
Urukun bağlayup câr üzre hannâs
Dem ur ihlasla men’ it özünden
Nitekim döndürür eflâki enfâs
Uragör mâsivanun terkinî sen
Gide pes hâtıra def ola vesvâs
Ma’nâ yüzünden nazar kıl âleme
Sûretiyle ma’nâ olmaz in’ikâs
Kalbi sâfi idegör ihlâsla
Sâfi olmasa ki birün olmaz esâs
‘ve üfevvizu emrî’ de ilellâh
Kelâm-ı Hak didi ‘Yâ eyyühe’n-nâs’
Yed-i kudret düşüben ism-i Kâdir
Zuhûr idüben oldun Hızır İlyâs
Ola emrüne fermân cümle eşyâ
Bu gün sultan yanında oldun İyâs

⁸⁵ Günahların terki tevbe edenlerin alametidir. Dünyanın terki zâhitlerin alametidir. Nefsin terki âriflerin alametidir.

Sırr-ı esrâr-ı ilâhî keşf olup

Aslun iz'ân eyleyüp bildün havâs

Didi Hak ‘*fî sudâri’n-nâsi*’ Muhyî

Kelâmında ‘*mine’l-cinneti ve’n-nâs*’

Kavlühû Teâlâ: ⁸⁶ الَّذِي يُوسُّوْهُ فِي صُدُوْر النَّاسِ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ deyü buyurmuştur. Pes şunlar kim ehl-i irfândır, ilme’l-yakîn, ‘ayne’l-yakîn, mübeddel eyleyüp ‘ayn-ı tahkîke irmişlerdir. “*Va’büd rabbeke hatta ye’tiyeke’l-yakîn/Yakîni iman gelinceye kadar rabbine ibadet et*” deyü buyurmuştur. [34a]

Bu sırra irmez herkes tarîk-ı ehl-i irfândır

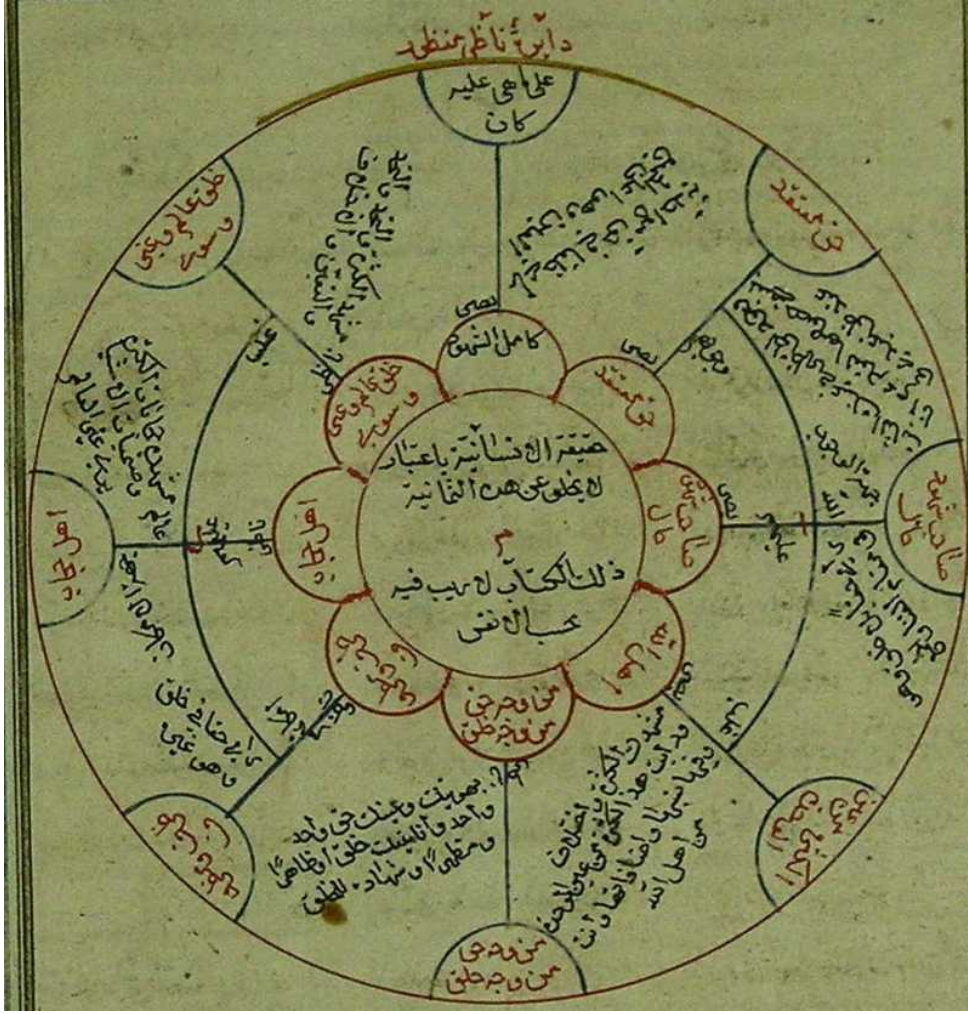
Pes irfâna kadem basan olurlar kurble merğûb

Senün abdin durur Muhyî tecellî ile zâtunla

Ki gayre intisabı yok kulundur pes sana mensûb

Pes bu âlem halkınun nazarları sekiz mertebe üzeredir ki merhûm şeyh hazretleri bir dâire vaz’ eylemişlerdir. Nâzar u manzûr tertip üzre dâire içinde zikr olunur:

⁸⁶ "Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden...", Nas 114/5

Dâire-i Nâzır u Manzûr [34b]

Kasîde-i Tâiyye, der-beyân-ı ehl-i yakîn ve beyân-ı tertîb-i âlem ve beyân-ı hilkat-i Âdem ve beyân-ı bu'zu İblis ve beyân-ı nefh-ı rûh ve beyân-ı merdûd İblîs ve beyân-ı medh-i Rasûl ve beyân-ı çihâr-yâr ve beyân-ı mürşid-i kâmil ve beyân-ı nefis ve beyân-ı ehl-i irfân

Yakîn ehli durur ehl-i velâyet

Zuhûruyla butûna râbıtadır

Bilür evvel nolur âhir nihâyet

Pes ol emre evvel itdi icâbet

İrişür sırr-ı hubbun menşeiyyete

Ânun nûrundan oldu cümle eşyâ

Olardur mazhar-ı nûr-ı hidâyet

Nebi ve ger velî ehl-i nedâmet

Nübbüvvet-i nûndür vâv-ı velâyet

Dilediğim biline sırr-ı meknûn

Ki ru'yet durur Hakk'a alâmet

Hakk'un manzûru insan ola gâyet

O nûrun noktası sırr-ı Muhammed

Hadîs-i küntü kenzen zâhir oldu

Olub fer'iyçün asıldan bidâyet

'Fe ahbebtü' dedi sana beşâret

‘Cemîl’ ismin cemâl-i cilvesinden

Yırttı mazhar-ı ehl-i saâdet

Der-Beyân-ı Tertîb-i âlem

Müretteb oluben tertîb-i âlem

Denildi emr-i kün oldu işâret

Gelüp a’yân-ı sâbite zuhûra

Belürdü pes hemân âlem-i şehâdet

Hemân dem zâhir oldu cümle eşyâ

Lisân-ı hâlile eyler tilâvet

Anâsırdan mürekkepdür usûli

Görebildinse kurtuldun selâmet

On iki burcile eflâk-i tis’a

Dönerler gece gündüz hoş sanâat

Yigirmi sekiz üzredir menâzil

Kamerle şems göre kim iki âyet

Nazar-ı ibretle kıldınsa cihâne

İder pes âkıla zerre kifâyet

Nebi idüp ana verdi risâlet

Der-Beyân-ı Bu’zu İblîs ‘aleyhi’l-la’ne

Dedi yarenler yine anda İblis [35a]

Ki mahfî varalum birkaç cemâ’at

Görelim Âdem’i îcâd idüp Hakk

Ânun veçhinde var mıdır beşâret

Dahi hem ne durur aslı nedendür

Deyuben buğzla itti ziyâret

Girüp mahfî anu seyr itdi İblis

Hakk’ın sun’un ol dem bî-icâzet

Bugün mazhar düşen ism-i celâle

Vücûdu şehrini kılmaz imâret

Der-Beyân-ı hilkat-i Adem aleyhisselâm

Yaratdı Âdem’i kudret eliyle

Akl virdi ide fikr u ferâset

Hayâ imanla mevsûf idüp Hakk

Hakk’ın birliğine ide şehâdet

Hem ism-i câmia mazhar düşüben

Kodu şânında ânun bil kerâmet

Anâsırdan mürekkepdür usûli

Melîhu’l-veçh gökçek pür melâhet

Olup âb u hevâ hâkiyle âteş

Ki zıt birbirine pes gayr âdet

Hava Hayyin, Mümît ism-i türâbın

Ki âteş Kabza, mâ İlim içün alet

Olup her birisi bir isme mazhar

Pes evvel ismi-i Hayy’ındır imâmet

Anı sun‘undan îcâd eyledi Hakk

Gire kalbine ânun bulmadı yol

Hacalekten henüz bulmaz ifâkat

Görür âb u hevâ hâkile âteş

Neden virildi dir buna riyâset

Bunu idlâl idemezsem nolam ben

Gerekdür gösterem bunda şetâret

Deyüben oldu mağrûr ol özüne

Ebed merdûd olup itdi hıyânet

Hakkın sun‘ını diller ide tağyir

Ki Kâbız ismi gösterdi hasâset

Pes aslı hâr-ı yâbistir yebûset
Ki galip oluben ad itdi harâret
Ki nar ulvî durur süflî durur hâk
Özünü görüben itdi habâset
Bu dünyada murâdın buldu İblis
Yarınki günde muhkemdir siyâset
Anı bilmez ki Hakk'ın kudretidir
Başına irüserdür senk-i (senin!) âfet

**Der-Beyân-ı Nefh-i Rûh Adem
Aleyhisselâm**

Nefahtü sırrını nefh idüp ol-dem
Biline nâ-durur rûh-ı izâfet
Heman dem aksırup dedi elhamdülillah
Belîğ elfâzıla gökçek ibâret
Didi *yerhamûke rabbûke* yâ Âdem
Bu nefhin sırrı sende bil emânet
Geri asluña ettiinde rucu'
Selimü'l-kalple gönder selâmet
Kemâlin bulıcak hıkkatte âdem
Melekler gördüler ehl-i mehâbet
Didiler şânı âli bilmedik biz
Ne hoş şevketlü hem ehl-i salâbet
Kemâl-i kudretin izhâr idüp Hakk
Letâfet üzre hem sâhib-i kıyâfet
Halîfe dendi ekvâne dedi kim
Yürü var hükm idüp eyle hilâfet
Senin emrine fermân cümle eşyâ
Ki şarktan garba emrimi beyân it

Dedi yâ Âdem esmâdan haber vir
Melâike işidüp gele kanaat
Fesâhet birle esmânun usûlün
Haber virdi olar çekdi hacâlet
Hemân dem cümlesi vardı sücûda
Dilerler Hak'dan anda istiân
Didiler özr idüp yâ rab bizim hiç
Yoğumiş ilmimiz itdik hamâkat
Bu insan imiş ilmu ki mezâhir
Bularda yok imiş sekâmet
Bulurmuş ehl-i ma'nâ ehl-i irfân
Ki sun'un buldu bulanlarda nihâyet
Bizim yâ rabbi afv it cürmümüzü
Ki bilmezlikle itdik kabâhat

**Der-Beyân-ı merdûd-ı İblis 'aleyhi'l-
la'ne**

Racîm itmedi ol dem anda secde
İdüben Âdem'e bu'zu adâvet
Ki la'net ihtiyâr itdi özüne
Mudıll isminde gösterdi mahâret [35b]
Geçüp bu yanına ol dem tok lûgat
Ki kendi nefesine itdi ihânet
Melâike içre kurbe irmiş iken
Yüzünde kalmadı asla tarâvet
Ki vâiz-i nâsıh iken yerde gökde
Sözünden götürölüp gitti halâvet
Benüm aslumdır âteş Âdem'in hâk
Ki secde itmeyi gördü kerâhet

Özüni görüp ol dem oldu mağrûr
Kurısın geçti oldemde zarâfet
Hakkın emrin soyuben oldu mecrûh
Ebed onulmaz asla ol cerâhat
Hasedle acep kim idindi pîşe
Ki zâdellah ne gökçek bidâat
Acep sermâyesi çok hâsılı bol
Olupdur lâzım ana pes ticâret
Karîb olanlar anda bile sence
Ko pîri kesb iden bunda karâbet
Çıkup esfelden evvel pes a'lâya
Merâtib kat'ına etti salâhat
Sonu merdûd oluben oldu la'net
Ânun adına okundu hitâbet
Nasîbidir ezelde eyile düşmüş
Olup merdûd ide ehl-i dalâlet
Ebed kaldı cahîm içre muhalled
Ana kim uyduysa oldu gâret

**Der-Beyân-ı Medh-i Rasûl sallallâhu
'aleyhi vesellem**

Resûlü cümleden mümtâz idüp Hakk
Şefîu'l-müznibîn rûz-i kıyâmet
Ânun şanında gelmiştiürki '*Levlâk*'
Dû âlem vasf halinden hikâyet
Ânun şanında nâzil oldu Furkân
Ki seb'a üzre okundu rivâyet
Rusüldür ins u cinne fahr-i âlem

Nebiler serveri sâhib-i şefâ'at
Halîm u hulk-ı ahsen şânı 'âlî
Melîhu'l-veçh gökçek kadd u kâmet
Ânun şer'ini muhkem hıfz idenler
Saâdet üzre çekmezler hasâret
Ânun ümmeti olmağışün İsâ
Çıkup eflâki gözler yedi sa'at
İrişüben nuzûl ide zemîne
Kurb-ı küffârı kılmaya himâyet
Didi kavmine Tevrat içre Mûsâ
Yetişen Ahmed'e etsün itâat
Ânunçün nâr olup gülşen Halîle
Olub Nemrud'a ol dem çok hakâret
Ki da'vâ-yı uluhiyyet iderken
Başın tokmağa vurdı zî-sefâhet
Nuh anınçün bulup garkdan necât
Sefîne ehli çekmedi ğarâmet
Ânun emrinden iğmâz eyleyenler
Olara gark oldu pes siyâset
Çıkuben şâd-ı hurrem cümlesi hep
Dirülüp ettiler âlî ziyâfet

**Der-Beyân-ı Çihâr yâr rıdvânullahi
aleyhim**

Anı tasdik iden evvelki Sıddık
Ebu Bekri'yidi gösterdi sadâkat
Ömer kim şer'i mîzânın muhkem
Dutup şevketle gösterdi adâlet

Kelâm-ı Hakkı cem' itmekde Osman
Bulup yerlü yerine kıldı riâyet
Ali'dir bâb-ı ilmin kapusu hem [36a]
Ânun şanında gelmiştir şecâ'at
Bulardır çâr-yâr-ı asfiyânın
Bulara ta'ayyün olmuştur vezâret
Hüseyn ile Hasan kim bildi tahkîk
Mukarrer oldu anlara şehâdet
Rızâ-yı Hakla mevsûf oluben
Virürler birbirine istimâlet
Oşrîçün olub anlara Hak'dan
Beşâret hâsılı gökçek zirâat
Der-Beyân-ı Mürşid-i Kâmil
Gel imdi iregör bir pîre sende
İdegör ânun elinden inâbet
Seni irşâd idüben gice gündüz
Tarîk-ı Hak'da eylersin riyâzet
Hidâyet irüşüben feyz-i Hak'dan
Yarınki günde çekmezsın felâket
Mübeddel oluben 'aynın 'ıyâne
Lisânun hâli söyler hoş fesâhat
Rızâ-yı Hakla me'nûs oluben
İdersin emr-i Hakk'a istitâat
Urûç eylersin ol dem pes a'lâya
Latîf ismiyle kesb itdin letâfet
Uyuben akla irer safâya
Ki gâlib olup artar din-diyânet
Ubûdiyetle dâim hâif olup

Huşu' üzre olur her dem ibâdet
Usûlü añlayup bilüp furû'u
Ki şer'in muhkem eyler hem fukâhet
Oturup seyr idersin bu cihânı
Hakkun emrin dutup ittin isâbet
Cihâd-ı ekber idersin özünle
İdersin katl-i nefis için gazâvet
Bu nefis-i şûmı ol dem katl idersin
Derisin soyup eylersin debâgat
Ve câhidû deyupdur *fî sebîlillah*
Lealleküm der '*tüflihûn*' ibâret
Temâmı tekmîl idersin pes sülûkün
Verilüp cânib-i Hak'dan icâzet
Olan talipleri sen dahî Hakk'a
Delîl oluben eylersin delâlet
Der-Beyân-ı Nefs-i emmâre
Ve ger nefsin hevâsıyla yellersin
Yarınki gün seni eyler melâmet
Düşüben nefsin ardınca yellersin
İdersin dürlü fikriyle feşâret
Tabîatıdır beden-i şeytanın añla
Ki nefis-i emmâre bil andan kinâyet
Seni iletir Hakk'ın nehyine her dem
İçin dışın budur dâim kasâvet
Tabîat seni senliğinden çıkarur
Kabul eylersen itmezsın ibâhat
Kirâmen kâtibin her ne olursa
Hayr u şer yazulup olur kitâbet

Cezasın bulursun anda yarın
Uyup nefesine kabul itdin rezâlet
Ne derse düşüp ardına yellersin
Mu‘în olmağa eylersin ikâmet
Salâ deyüp nidâ eylersin ol dem
Uyuben nefse dirsene oldu kâmet
Nedâmet çekersin anda yarın
Cahîm içre kalursun pür melâmet

Der-Beyân-ı ehl-i irfân [36b]

Velîkin ehl-i irfân ibretiyle
Nazar gelür anlara kanâat
Hakkın vasfın gören bu göz değildir
Bu gözden göz yumup itsek ferâgat
Açılup kalp gözü Hakk’ı gördün
Asıldan herşeye itmiş sirâyet

Kemâ kâle Ali kerremallahu veçhehu radiyallâhu anhu “*Rahimellahu imran arefe kadrahu ve lem yeteadde tavrahû/Allah, kadrini bilen fakat şekillerini saymayan kişiye merhamet etsin*” deyu buyurmuştur ki zıkr olur.

Kasîde Der-Beyân-ı ehl-i irfân ve ehl-i isyân

Kişi dâiresin bilmek revâdur
Ger ehl-i fazl ger ehl-i gedâdur
Ne içün halk olup geldin cihâne
Nedir fi‘lün ü kavlün ne hevâdur
Hevâ üzre yalanlar gece gündüz
Hevâyiyle olan ehl-i hebâdur
Öğüdür dâne gibi seni fehm it

Hakkın vasfını her şeyden bu Muhyî
Temaşayla kat’ itdi mesâfet
Sıfatı zâtın ne ‘aynıdır ne gayri
Görürsün ger ûlâ Hak’dan inâyet
Ger ehl-i zevksin bu sözlerimden
İşidicek gelürseki dahâlet
Ve ger hisse almayup zevk itmezisen
Yarınki gün sana yokistirâhat
Bu tertûbin usûlün bilmez illâ
Bilüp Hakk’ı da kesb eyler velâyet
Velâyet kesbîdir vehbî değildir
Bulursan ger idersin istikâmet
Bidâyetle nihâyet sırrını hep
Sözün âhırı keşf itdim temâmet

Felek devrin göre sankim rehâdur
Bu nefis-i şûma aldanma sakın hâ
Cisimde heft sırrı bir ejdehâdur
Bu nefsin askeri a‘zâ-yı seb‘a
Cisimde bunları bilmek revâdur
Şu hiss-i zâhiriyle hiss-i bâtın
Bular rûh askeri cümle kuvvâdur
İden tağyîr şeklin cem’i mâle
Cahîm içre mekânı şol lazzîdir.

Bu dünya âhiretle cem' olunmaz
İdenler anlamaz meğer hudâdur
Şular kim meğer Hakk'a kâyıl olur
Bil İblisile nâr içre sevâdur
Hakkın emrinden i'râz eyleyenler
Pes ihrâk olalar nâra sezâdur
Öter sûret-i Hak'da sân-ı iblis
Özi nakkâl sözü gökçek edâdur
Bu gün delâlet-kâl olub özi hep
Satar her gelene pes pür-sadâdur
Sözü gökçek hadîs-i âyettir ammâ
Değildir hâli kalbi kab karadur
Değildir zâhiriyle bâtını bir
Tarîkat uğrusu ehl-i riyâdur
Ânun dâiresin bilmek dilersen
Debretme kokar ol san-ı hunefsâdur
Özün a'lâda kor mürşid geçünür
Kaç andan Hak'dan ana ol kâzâdur
Özüne san'at etmiş celb-i mâlî
Anı öldürmeğe şahım gâzâdur [37a]
Muhakkak geçünürler bunda yarın
Muhakkak nâr içün anda gıdâdur
Pes ehl-i Hak değildir mâle mâyil
Olursa Hak'dan ol tanla cüdâdur
Acep bu Hakk'ı anlamış geçerler
Yarın anlara ne olsa revâdur
Ânunçün kim olar Hakk'ı koyuben
Oların sevdüğü pes masivâdur

Koma ihlâsı elden sen geçinme
Yarınki günde derdüne devâdur
Şu kim yokluğu mülk itmiş özüne
Tarîkat ehline bil intihâdur
Fenâfillah oluben bu fenâda
Yarın anlara menzil müntehâdur
Olardur mürşid-i kâmil olanlar
Dû âlemde olar ehl-i safâdur
Safâ-yı kalple söylerler belağat
İki âlemde anlar asfiyâdur
Olar teslim idüp Hakk'a özünü
Yarın anlara Hak'dan pes vefâdur
Tarîkat gösterirler râh-ı Hakk'a
Gele(a)ne men' yok ehl-i sehâdur
Alur feyzini tâlib-i Hakk olanlar
Pes anların kelâmı kimyâdur
Olar mahv eyleyüben varlığını
Geçünür mahfî anlar evliyâdur
Oların fiili kavli meskenetdür
Libası anların yoktan abâdur
Hakk'a 'âşık olup sevdiği kuldur
Hemen emrine ânun bir rızâdur
Rızâ-yı Hakkıla me'nûs olagör
Hakkın fazlı sakınha bî-behâdur
Umar Muhyî de fazlın yâ ilâhi
Dileğim hazretinden bu duadur
Kabul eyle ilâhi fazlun ile
Senin fazlun bu gün daru's-şifâdur

Bugün ‘uṣṣâk içinde ben neyim kim
Evtâdım nây olup savtım nevâdur
Gıdâ-yı rûh olupdur bana zevkim
Bu nazmım söyleden ol iştihâdur
Gelür kalbime ilhâm-ı ilâhî
Eser yel gibi sân bâd-ı sabâdur
Bu nazmın sırrını fehm eylerisen
Benim rûhum sana canım fedâdur
Hakîkat ehli yanında bu nazmım
Yed-i Musâ elinde sân asâdur
Basîretsüz olanlar fehm idinmez
Bilür şunlar kim anlar ezkiyâdur

Kişi dâiresin bilmek revâdır denilmiştir. Pes dâire-i şer' ki vardır, sâlik olan kimesneler tarîk-ı Hakk'a sülûk iderler.

Şerîatten hakîkiye telemmuzla iren Hakk'a

Tarîkatten irer Muhyî elünde şer'i mîzâna

“Vezinû kable en tuzenû ve hâsibû kable en tuhasebû/Kendinizi mizane çekilmeden önce mizana çekiniz, hesaba çekilmeden önce hesaba çekiniz” mefhûmu üzere gece ve gündüz yirmi dört saattir. On ikisi dünya için ve on ikisi âhiret için olursa ne öteden ve ne beridensin. ‘müzebzebine beyne zâlik’ kabilinden olursun. “*meni'stevâ yevmâhu fehüve mağbunün/iki günü eşit olan ziyândadır*” hadîsinin mâsadakı düşersin. Ve eğer dünya cânibi artık olursa ehl-i dünyasın ve eğer âhiret cânibi [37b] ziyâde olursa ehl-i âhiretsin. Külliye cânib-i Hakk'a mâil olursan ehl-i Haksın. Kemâ kâle aleyhisselâtu vesselâm “*ed-Dünya haramün alâ ehli'l-âhireti. Ve'l-âhiretü haramün alâ ehli'd-dünya. Ve hü mâ haramâni alâ ehli'llah*⁸⁷” deyü buyurmuştur

Müfred

Şerîat dû hakikat beyne tarikat ve der bâyed şod

*Ki kand u ruğan u gendüm cem 'iyyet buved halvâ*⁸⁸

Diğer Müfred

Şeriatle tarîkatten hakikat sırrıñ anılayup

Bu üçün cem'iyle hem yemişün sükkeri helvâ

Pes dâire-i şer'dan tecavüz etmeyip şer'i nebevî üzre sâbit kadem olmak gereksin ki dâire-i insâniyye iz'ân idesin.

Kaside Der-Beyân-ı dâire-i insâniyye

Gel dâireden çıkma seni 'alâ çekerler

Sîm u zerle aldayup eşkâle çekerler

Aldanma olar âline sen ârif olup geç

⁸⁷ Dünya âhiret ehline haramdır. Âhiret de dünya ehline haramdır. Her ikisi ise ehlullaha haramdır.

⁸⁸ Şeriat ve tarikat ile hakikat sırrını anlarsan
Şeker yağ ve buğdayın toplamıyla helva olur.

Nâdâne sakın hâl dime kâle çekerler
Sa'y eyle ahî cevherünü ayura misden
Hâlis olıcak altunu miskâle çekerler
Mahlût olıcak ayuralar sîm u zehepden
Üstadı ânun nâre koyup kâle çekerler
Kalbini mücellâ idegôr cümle kederden
Âyine içün âhına miskâle çekerler
Uşşâk göre 'aşkıyile gece vü gündüz
Ta subha dek âh idüben nâle çekerler
Ahım şereri irdi benim fevkalâya
Gör şâm u seher gök şafakın âle çekeler
Her şahsa göre dâiresin söyle dürr olsan
Tacirleri gör sözleri hep mâle çekerler
Efkârın ana sarf idüben gice gündüz
Mâye bu deyup ıssıyı icmâle çekerler
Gadr itseyidi bey'u şirâ ehli met'a
Misli neyse cem olub emsâle çekerler
Sâlik olânun evvel telkîn-i zikirdir
Sonunda ânı suyla eşkâle çekerler
Tabir iderler vâkıasın gördüğü neyse
Tahrîr idicek kâlin ânun hâle çekerler
Ehl-i nefsin bûselik 'uşşâkla seyri
Sonunu karar itmeğe azzâle çekerler
Azuğun senin seb'a durur cem' oluben hep
Şeytan beden herbiri ef'âle çekerler [38a]
Zâlim olıcak padişeh-i şehr-i velâyet
Raiyyet olan zulümle çok bâle çekerler
Zulm eylemesün şehre ki sende koma nefsin

Tab‘ını göre rûhunu eşgâle çekerler
Emmâre durur tab‘a ki varsın da bil añla
Ef‘âl-i kabîha dürüşüp izlâle çekerler
Ahlâk-ı hamîdeyle bugün muttasıf olğıl
Ef‘âl-i zemîmen seni bed hâle çekerler
Rûhun yalnız nidebilür bunca a‘dûya
A‘zâ bir kûb cümlesi ihmâle çekerler
Gel kalb-i selîm üzre rûhun asla ulaştır
Hacdan gelicek her kişiyi ikbâle çekerler
Keşf eyleme esrâr-ı Hakk’ı Muhyî sakinhâ
Mansûr gibi kim seni de birdâle çekerler

Pes bu baş gözü ki vardır, âyine-i sûrettir, kâbil-i aks-i hakikat olmaz sûretin aksi kabul eyler
ana binaen bu âlemin halkı hep ehl-i sûrettir. Zamane şeyhlerinden keşf u kerâmet isterler.
Ahvâllerin keşfle belî vere, ana binaen tarîk-ı meşayih-e sûret uğruları karuşup “*Tagyîru’ş-şekli li-ecli’l-ekli/Şeklin değişmesi yemek sebebiyledir*” meşâyih-i kibardan geçünüp şeytanın
büyüğü tekfir etmek değildir. Oldur ki gerek zira kuttâ-ı tarîkdir.

Kasîde Der-Beyân-ı ehl-i sûret

Ehl-i sûrettir şular kim özünü gökçek büzer
Kürb idüp her sözünü tescilleyen ipe düzer
Tâc u hırka giyüben şeyh-i kibârım diyüben
Hîle birle gönülün alur kim de kim dünya sezer
Pes muhabbet gösterip medh eyler anu eyle kim
Ol dahî gerçek sanup gönderir ana nice zer
Hem tasavvuf sözlerin ezberleyüben nakl ider
Mekr u hiyle giyse senün ağız bağın çizer
Mâ‘rifetten şol kadar söyler işidenler anu
Mürşid-i kâmil sanup taliplere olmuş pezir
Sûret-i Hak’da özü İblis vakt olub gezer

Celb-i dünyayla ol dinin mahv idüp bozar
Ekl-i şurb için ki tağyir eylemiş şeklin ol
Celb-i dünya için her an nice bin hile düzer
Gice gündüz fikri zikri hep hevâ üzre bilüp
Bahr-i dünyaya dalup balık gibi suda yüzer
Mekr idüğün bilmeyüp uğradı dünya mekrine
Âhiri gam-tâş ânun bağrını muhkem ezer
Bir iki müfsid düşüp yanına satarlar anı
Kutb-ı âlemdir deyü şeyhi olur durmaz gezer [38b]
Gicesi kâim durur gündüz sıyâm üzre deyüp
Hem harama meyl yok derler acı suyun süzer
Her ne işlersen kalur yânunda sanma sen anu
Pes ne işlersen kirâmen kâtibin yazıp çizer
Muhyî dünya hubbüne meyl eyleyen adam değil
Belki hayvandan adall şeytan dahî andan beter

Kavlühû Taâlâ: ‘وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ’ / *unuttuğunda rabbini an*” (Kehf 18/24) deyü buyurmuştur. Pes Hazret-i Hak’dan gayri masivâyı nes’yen mensiyyen terk eylemek gereksin ki zâkir olup ba’dehû mezkûr olasın. “*Fezkurûnî ezkurcum/Beni zikrediniz ki ben de sizi anayım*” mefhûm üzere hadîs-i kudîsidir ki “*Lâ ilâhe illallahu hısın ve men dehale hısın fekad âmene min gadabî/Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Kim kaleme sığınırsa gazabımdan emin olur*” deyü buyurmuştur.

Kaside Der-Beyân-ı Esrâr-ı Zikr

Bu zikre Hak dedi ‘*hısın*’ bu hısne dâhil olgıl hâ
Geçer ömrün değil bâkî deyince ‘hây’ bilgil hâ
Bulagör mürşid-i kâmil özün teslim idüp külli
Gice gündüz deme sa’y it bu hısın sahibin bul hâ
Ve ger maşrıktı mağribde evvela insân-ı kâmil bil
Varup rabt oluben ana ki muhkem kalbünü eyle hâ

İşit '*fezkur*' kelâmını o dem insan-ı kâmilden
Hem '*ezkurküm*' kelâmını derûnundan işitgil hâ
Meşâyih zikr telkînin ider sâliklere her dem
Olur pes evveli cehrî sonu ihfâ olur bil hâ
Bu zikrin bir devamı olsa mukarrer keser nefis eyler
Bu nefis-i şûm zikriyle uzun uzun kesip dil hâ
İrûben zikr-i kalbe hem olursun zikrile mezkûr
Hakk'ın zikri ile kalbin mücellâ eylegil gel hâ
Netîce zikr-i Hakk'ı Mansûr lisânından zuhûr etti
İrişüp sahibi hissına '*ene'l-Hak*' çağurur küllühâ
Yakup savurdular külün külli kilden ene'l-Hak der
Ene'l-Hakk çağıran sanman yanuben savurulan kül hâ
İder tesiri şol demde küliyle kil ki cem' olsa
Taşar bârân ola ekser Mısır ırmağı şol Nil-hâ
Asıl kalb gözüdür Hakk'ı gören değildir 'aynında
Şu nokta kim görür zâhir 'za'nın noktasını sil-hâ
Gıtadur nokta ğayn üzre silüben okudum anı
Hicâbım ref olup ol dem hezârân müşkilim hâl-hâ
Vücûdun bağına girip şu bülbülü veş hurûş ile
Abûsü'l-veçh durma küle karşı güle gel-hâ [39a]
Özüni fehm idüp aslın usûlün bilmek istersen
Ki âb âteş hevayile senin usûlün durur küll-hâ
Safa vü Merve hakkıçün ki sa'y itmeğe ömriyçün
Ki meylin ahdarindürler işarettir iki mil-hâ
Bu Muhyîye zikr telkînin etti Bâyezîd ol demde
*Şode gülhâ heme külhâ şode külhâ heme dilhâ*⁸⁹

⁸⁹ Bütün güller (bütün) kül olmuş
Bütün gönüller (bütün) gül olmuş

Hakkın zâkirlerin tekfir idenler yâdın anda sen

Görürsün anların hali perîşân kât müşkil-hâ

Kemâ kâle aleyhisselâm: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، *Allahım fayda vermeyen ilimden sana sığınırım*” pes hakikat-i insâniyye zâyi’ etmeyip mürşid-i kâmil hizmetine erişip⁹⁰ وَأَنْبِئُوا إِلَى،⁹⁰ “*tahallakû bi ahlâkullâh va ’tesimû bi hablillâh/Allah’ın ahlakı ile ahlaklanınız ve Allah’ın ipine sımsıkı sarılınız*” esrârına mazhar olub⁹¹ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ⁹¹ “*المخلصين*” âyetine mazhar vâki’ olursun.

Rubâî

İdersin ger meşâyihten inâbet

Hakkın emrin dutup ettin isâbet

Ubûdiyyette dâim hâif olup

Huşû üzre olur her dem ibâdet

Kavlühû Teâlâ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ⁹²

emrine imtisâl idüp “*Festakim kema ümirt/Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*” âyetine mâsadak olup *الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا/insanlar uykudadırlar, öldüklerinde uyanırlar*” mefhûmu üzere pîr-i pendle bu cihân bendlerinden halâs bulup nefsini aňlayup rabbini bilmiş olursun.

Rubâî

Sen sülûkünle sanma Hakk’ı bilesin şehâ

İr mürşide ki seyr idesin sidre-i müntehâ

Gayb âlemine seyr u sülûk eyleyüp müdâm

İrüp kemâle kâmil olup buldun intihâ

Kavlühu Teâlâ: وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ⁹³ muktezâsınca zâkirinden olup zikrin neticesi ism-i Hû zuhûr ider.

⁹⁰ Rabbinize dönün. Zümer 54.

⁹¹ “Şeytan, Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi”. Sâd 38/83

⁹² Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, ona yaklaştırmaya vesile arayın. Maide 5/35

⁹³ Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz. Enfal 8/45

Kaside Der-Beyân-ı İsm-i Hû

Zâkirin kalbinde daîm olsa ger ezhâr-ı Hû
Keşf olup sırr-ı İlâhi feth ola esrâr-ı Hû
Kalbüne leyyinet gelüben masivâyı terk idüp
Fikri zikri Hak olup ilhâm ola eş'âr-ı Hû
Ehl-i 'aşkın daîma fikri Hakk'ı zikr eylemek
Ol sebepten berk urur yüzlerinde envâr-ı Hû
Zevk idenler ism-i Hû'dan şevke varup ireler
Söyleniser her nefesde dembedem tekrâr-ı Hû [39b]
Hû dedikde zâkirin eflâke irer sözleri
Bir nefesden Hû deyüp zâkirlerin ger edvâr-ı Hû
Feyz irer 'uşşâka her dem Münker inkârın komaz
Münker'e inkâr kalur zâkire ezkâr-ı Hû
Hû diyenler sözüne Münker güler inkâr idüp
Kalbine lââyih olur feth olmaya ahbâr-ı Hû
Muhyî'ye telkîn-i zikr eylediñ de Bâyezîd
Sırrına lââyih olup mebde'deki ikrâr-ı Hû
Kavlühu Teâlâ: ⁹⁴ ”وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا“
ma'nasına işaretdir.

Rubâî

Zâkir ola gör Hakk'ı zikreyle olup hem-dem
Ger gice vü gündüz de ayrılma sakın bir dem
Fikreyle Hakk'ın zikrin bilseydi bugün vâ'iz
Ta'n itmezdi Hakk'ın zâkir kuluna her dem

⁹⁴ Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. A'raf 7/172

Amma şimdiki zamanda ‘indennas zâkirinden hod-hakir tâife olmayup, ‘ilm-i zâhir birle muttasıf olup, vâ’iz olanlar zâkirine doluşup, zâkir olanları zikrullahdan men’ idüp, tekfir iderler. Zîra zâkir neyden ulu tâife olmaduğı sebebeden ⁹⁵“فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ” deyü buyurmuşdur. Eğer yine hitâb olup, âhire hitâb olmayup, sâir tavayıfde nice bin ma’nâsı olup, anları men itmeyüp, Bârî Teâlâ Hazretin zıkr idenleri men’ idüp, tekfir ederler. İkiden hâli değildir. Biri budur ki, hased idüben ⁹⁶“حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مَنْ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ” deyü buyurmuşdur. Biri dahî budur ki, mürşid-i kâmil hizmetine irüşüp, pîr nefesinden telkîn-i zıkr olunup, fukaradan olmak lâzım gelür. Fakrı ihtiyâr etmek her şahsa tahsîs olunmadı. Sürûr-u enbiyânın tarîkidir ⁹⁷“*el fakru fahrî*” deyü buyurmuşlardır. Es’ab tarîkdir. Pes Bari Teâlâ Hazretin mahbûb-ı ‘âlemdir. Her tâife ki vardır; kendü dâîresinden muhibb geçünüp kendüyi mahbûb-ı Hazret aňlayup, hatta kâfir küfrile “*Hak bizim elimizdedir*” derler. ⁹⁸“كُلُّ جَزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرْحُونَ”. Pes ma’lûm oldu ki Bârî Teâlâ Hazretinin kavliyle ⁹⁹“فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ” deyüp, zıkr olan âyetin mefhûmu üzre zâkirin mahbûb-ı Hazret olup, zikrullaha ziyâde meşgul olmağla kurbiyyeti tahsîl idüp, zâkirleri tekfir idenler karîbi rakîb aňlayup, ne der ki siz “*hurus depen kâfirlere teşbih idüp, raks edersiz*” deyüp, semâ’îyle raks fark etmeyüp [40a] fesâda haml idüp, Hak’dan korkmayup ve halkdan utanmayup, gice ve gündüz zâkirler tekfir ederler.

Rubâî

Semâ ism-i simâ’dandır bilegör
İşidüp hak sözi cehli silegör
Cehl bir noktaya benzer ki ğayna
Ta’ayyün verdi sen ‘ayna iregör

Rubâî

İşit vâ’iz sözimi ne derim ben
Semâ’-ı raksa iletirsen dutup sen
Salâhı koyuben meylin fesâda
Huzûz-ı nefse uyma mü’min iken

⁹⁵ Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bakara 2/152

⁹⁶ ... Hak kendilerine belirldikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü... Bakara 2/109

⁹⁷ Benim övüncüm fakrımdır.

⁹⁸ (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir. Rum 30/32

⁹⁹ Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bakara 2/152

Kemâ kâle ‘aleyhisselâm “حمل المؤمن على الصلاح /Mü’minin görevi hayra yormaktır” deyü buyurmuşdur. Salaha haml etmeyüp fesâda haml idesin. Salâh hod sıfât-ı melektir. Fesâd, sıfât-ı şeytandır. Sıfât-ı melekiyye ile muttasıf olmayup, sıfât-ı şeytâniyye ile muttasıf olmak ‘alâmet-i hayr değildir.

Rubâî

Semâ’iyle bu raksı itmeyen fark

Biri garbı durur bil biri şark

Hakk’ı zâkir olanlar maşrıkîdir

Gurûbı nâre yârın olıser gark

Kavlühu Teâlâ: ¹⁰⁰“رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ فَبَايَ الْآءِ رَبُّكُمَا تُكَذِّبَانِ” deyü buyurmuşdur.

Vâ’iz işidüp sözüm gel eyle tefekkür

Hak didi ki zikr eyle idem ben de tezekkür

Hakk’ın sözünü selb idüben nese uyarsın

İnkâr idüben zâkire gel itme tenekkür

Kasîde Der-Beyân-ı Kizb-i Goften

Kanî bir gerçek er kim Hakk’ı söyler

Sözi Allah olup mîsâk söyler

Mezâ çeker cümle ‘âlem kizbe meyli

Kanî bir gerçek er ahlâk söyler

Hoşâmed sözlü fi’li kavle uymaz

Sözi enfüs dimez âfâk söyler

İşitse bir kelâm ana zamime

Birine bin katar ilhâk söyler

Hep ehl-i hud’a ‘âlem ehl-i hîle

Nifâkı bezl idüp infâk söyler

¹⁰⁰ O iki doğunun ve iki bătının rabbidir. O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Rahman 55/17-18

Harâma sarf idüben cümle vârin
Şu hazz-ı nefisle ezvâk söyler
Kirâmen Kâtibîn her ne olursa
Yazar yarın ana evrâk söyler
Cehennemden çıkup Adn'e girenler
Cahîm içre olan ihrâk söyler
Göre ehl-i kulûbün sohbetini
Oturur meclis-i ehl-i sâk söyler [40b]
Seni iletir Hakk'ın fazlına her dem
Visâle irmeğe ilsâk söyler
Pes ehl-i Hak olanlar müşfik olur
Hakk'ın müşfikliğün işfâk söyler
Kelâm-ı Hak'da bir bir Muhyî mezkûr
Beyân itmiş göre 'uşşâk söyler

Der-Beyân-ı Münkir

Münkirin inkârı haktır, eylemez ikrâr-ı Hû
Hak olan inkârdır Hak eyledi izhâr-ı Hû
Sûretâ ger hû deyip kalbinden i'râz eyleyüp
Münkirin ikrârı olmaz eyler ol inkârı Hû
Neylesin düştü celâl ismine mazhar hıkemdir
Gösterir ahkâmını, terk eyler ol ezkâr-ı Hû
İhtiyârı yok durur, sen hûdasın hâ'yı añlar ol
İhtiyâr-ı Hak şudur kim eyleye tekrâr-ı Hû
İsm-i Hu'yu münkir olmak Hakk'ı inkâr etmedir
Ol sebepten feyzi yok veçhinde hem envâr-ı Hû
Galazat eyler söyleyen mülhid deyüben ta'n eder
Tab'ı geç iz'ânı yok fehmi eylemez eş'âr-ı Hû

Mâsivayile dolup fikr u hevâsı neylesün

Geçti ömrü bilmedi herkez nedir efkâr-ı Hû

Hâlet-i nez'a ki irse mâsivadan çâre yok

Sırrına lââyih olup feth olmaya ahhâr-ı Hû

Bâyezîd-i Rûm'dan Muhyî ki aldı ism-i Hû

Hak olup tâ haşr olunca keşf olup esrâr-ı Hû

Ve kâle İmam Gazzâlî rahmetullahi aleyh “*Kâşifü'l-kulûb lâ ilâhe illallah*”, ve kâşifü'l-ervâh illallah ve kâşifü'l-esrâr hû hû. Kûtu'l-kulûb, lâ ilâhe illallah ve kûtu'l-ervâh Allah ve kûtu'l-esrâr hû hû. felâ ilâhe illallah mıknaţisu'l-kulûb, Allah mıknaţisu'l-ervâh, hu hu mıknaţisu'l-esrâr.

Hüve'l-evvel hüve'l-âhır huve'l-hû

Hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın hüve'l-hû

Bilüp ger anladunsa ism-i Hûyı

Senin şanında ne gökçek ola Hû

Bu ism-i hû sana ger hû olursa

Haber vire senin sinende her mû

Mu'în olup muavin ola herdem

Ola sinen de senün hoş güzel bû

Mezâhir düştüğüyse ism-i hûya

Senünçün olmaya her yerde korku

Olur mâkîb mâyil kalb-i mü'min

Ki meyli kibleyedir her akarsu

Kulûb ehli kılar kalbin mücellâ

Anınçün denilir insan durur bu

Kulûb ehline ta'n iden kişinin [41a]

Evvela hâli perişan baş hallü

Be Muhyî anladunsa ism-i Hûyı

Geçüp dünyadan evvelgel elin yu

“Mûtû kable en temûtû/ölmeden önce ölünüz” mânâsına işârettir. Kemâ aleyhisselâm “أَكثَرُوا ذكر الله حتى يقولوا مجنون /Allahı zikretmeyi o kadar artırın ki hatta size bu adam mecnun desinler” yani cehri olarak. Zikir cehri olmazsa kişiye nasıl mecnun denilecek. Taberânî’nin Kebîr’inde bu Zeyd b. Salah, o da Ebi Rabah’tan rivâyet edilmiştir. Ebu Bekr Sıddık’a

¹⁰¹ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ

âyetinin manası esnasında: “**Gâfiru’z-zenb**” kimin için diye sorulduğunda, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ cehri olarak söyleyenler içindir. “**ve kâbili’t-tevb**” kimin içindir, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ cehri olarak söyleyenler içindir. “**şedîdü’l-ikâb**” kimin içindir, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ cehri olarak söylemeyenler içindir buyurdu. Çünkü cehri olarak söylemek içtihat ve hak ehline göre farzdır. Muhakkıklara göre sünnettir, Şeytanın katilidir. Bazılarına da “**gâfiru’z-zenb**” kimin için diye sorulduğunda لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kelimesini açıktan ve peşpeşe söyleyenler için diye cevap vermişlerdir. Çünkü cehri zikir, şeytanı öldürecek bir yay telidir. Mağribten maşrıka Şeytana Peşpeşe atan mancınıktır ki Şeytanı korku ve zillette bırakmakır.

“**ve kâbili’t-tevbi**” kimin içindir, dedi ki لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ‘ı cehri olarak söyleyen ve hareket eden içindir. Çünkü o kişiyi Allah’ın zatına bağlayan boyundaki bir ip gibidir. Zikir esnasında hareket etmek, müminlerin günahlarını sıdkla temizler. “**Şedîdü’l-ikâb**” kimin içindir?. Gizli ve âşikâre لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ demeyenler içindir. Çünkü cehri zikir, yaydaki ok gibidir. Gizli zikir ise yayı olmayan ok gibidir. Cafer-i Sâdık radiyallahu anh buyurdu ki; “Her kim لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ lafzını cehri olarak ve hareket ederek söylese”. Yani Allah (cc) Ey Nûh لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kelimesini cehri olarak ve hareket ederek söyle. Bunlar İslamın kuvveti, şeytanın yok edicisidir. Hareket etmek Müslümanlardan günahları söker. Vehb b. Münebbih, Peygamberimizden rivayetle buyurmuştur ki; “ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kelimesini kim cehri olarak söylese Allah onun için kanatları zebercetden bir melek yaratır. Onun bir milyon başı vardır. Her başında bir milyon yüzü bulunmaktadır. Her yüzünde bir milyon ağzı vardır. Her ağzında bir milyon dili vardır. Her başda لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ lafzını cehri olarak söylemeyen ve zikirde hareket etmeyenler için ağlayan bir milyon gözü vardır. O melek bütün dilleriyle لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ lafzıyla cehri olarak zikreden ve zikirde hareket eden müminler ve günahkârlar için rahmet dilerler. Çünkü cehri zikir asıldır. Gizli zikir ise fer’dır. Diğer bir rivayette “Allah İsrâfil aleyhisselâmı yarattı ve ona emretti: “”Ey İsrâfil لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ lafzını cehri olarak söyle ve zikir esnasında hareket et”. Sonra o kelime-i tevhidi cehri olarak söyledi ve zikirde hareket etti. İsrâfilin sesi maşrıktan mağribe her tarafta işitildi. Sonra Arş, Kürsi, güneş, ay, yıldızlar, gökler, yerler hareket etti. Çünkü Allah cennette cehri zikir için bir dağ yarattı. Onda yakuttan ve mercandan 70 bin şehir vardır. Her evde bir milyon melek vardır ve cehri olarak her gün 30 bin defa “*Lâ ilâhe illallah*” diyorlar ve hareket ediyorlardı. Sonra sevabını cehri olarak “*Lâ ilâhe illallah*” deyip hareket

¹⁰¹ Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan Mü’min 41/3

edenlere hediye ediyorlardı. Cehri zikri terk edip hareket etmeyenlerin kıyamet günü zikir sevabından nasipleri yoktur. Tefsiru'l-hayrât nakledildi. [41b] ve Nebi aleyhisselâmdan da rivayet edildi. O Ebu'd-Derdâ'ya şöyle buyurdu:

جُلُوسُكَ سَاعَةً عِنْدَ خَلْقَةِ يَذْكُرُونَ اللَّهَ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ فَاَلْمُؤْمِنُونَ إِذَا جَلَسَ عِنْدَ قَوْمٍ يَذْكُرُوا اللَّهَ تَعَالَى فَتَحَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ الرَّحْمَةِ وَلَا يَقُومُونَ حَتَّى يَغْفِرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ ثُمَّ يَنَادِي لَا تَفْرُقُوا وَاسْتَأْنَفُوا الْعَمَلَ فَقَدْ غَفَرَ لَكُمْ¹⁰²

deyup Kemâ kâle aleyhisselâm: “*Kalbü'l-mü'mini beytullahi, kalbü'l-mü'mini arşullahi/Müminin kalbi beytullahtır, müminin kalbi arşullahtır*” deyü buyurmuştur. Pes melâike arşı tavaf ettikleri gibi mü'minler dahî Kâbe-i şerîfi tavaf idüp ve zâkir olanlar dahî zikrullah ziyâde meşgul olmayla dâire-i kalbe düşüp şevk u zevk tahsîl idüp sema' itmelerini fesada haml idüp raks deyip sûizandaysan alâmet-i hayr ve alâmet-i İslâm değildir. Zikr olan âyet u hadîse muhaliftir. Zira manzaragâh-ı Hak kalptir.

لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ بَلْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَنِيَّاتِكُمْ¹⁰³

deyü buyurmuştur. Kemâ kâle aleyhisselâm: “*Husni'z-zanni mine'l-îmân/Zanni güzel tutmak imandandır*” deyü buyurmuştur. Hüsniizandan sual olunmaz, sûizandan sual olunur. Husûsiyle mü'min muvahhid olup gece ve gündüz zâkir olanları tekfir idüp men idesin. Hakkın zikrine harîs olanları i'râz ettiresin. Kavluhu Teâlâ: ¹⁰⁴ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى deyü buyurmuştur. Pes i'râz ettiren iden dahî işitir. Sıfat-ı Şeytâniye ile muttasıf olup Kavlühu Teâlâ:

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيطْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ. وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ¹⁰⁵

deyü buyurmuştur. Kemâ Kâle aleyhisselâm: *اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ* deyü buyurmuştur. Pes bu zâkir olanlar zikrullah meşgul olmada ve zâkirleri zikrullahtan men' idüp i'râz ettirip tekfir idenler küfrün tetebbu' etmekte kemâ kâle aleyhisselâm: “*men ahabbe şey'en eksirû zikrah/kişi bir şeyi severse onu anmayı fazlalaştırsın*” ve dahî *Her kap içindekini sızdırır*” deyü buyurmuştur. Bu uslûp üzere kendini gör, kankı dâiredensin. Zâkir olup zikrullah meşgul olanlardan mısın yoksa zâkirleri tekfir idüp âyet ve hadîse muhalif, zikrullâhı men idenlerden misin?.

¹⁰² Allah'ı zikredenlerin yanında bir saat oturmak bin senelik ibadetten daha hayırlıdır. Mü'minler Allah'ı zikreden bir topluluğun yanında oturduklarında Allah onlara rahmet kapılarını açar. Allah onları bağışlamadan oradan kalkmazlar. Sonra bir münadi onlara haydi işinizi yaparak dağılın Allah'da sizi bağışlasın diyerek nida eder.

¹⁰³ Allah sizin görünüşlerinize ve amellerinize bakmaz fakat kalplerinize/niyetlerinize bakar. Müslim, Birr, 34; İbn Mâce, Zühd, 9

¹⁰⁴ Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Taha 20/124.

¹⁰⁵ Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Zuhruf 43/36-37

Rubâî

Bârân letâfet üzere durur hiç hilâf yok

Bağa düşerse lâle biter alıp ânı kok

Şure düşerse hissesi yok nef' olunmayup

Benzer şol 'âleme ki bî-'amel ânın 'azâbı çok

Kemâ kâle 'aleyhisselâm "إن أشد الناس عذاباً يوم القيامة عالم لم ينفعه الله بعلمه" /Kıyâmet gününde azabın en şiddetlisi Allah'ın bilip kendi ilminin kendine fayda vermediği alimlerdir" [42a]

Rubâî

Vay ana kim 'inâyetine olmaya dûş o

Gerçi ki hoş sanile kaçan olısar hoş o

Bir iğne ucuyla örülmüş tulum gibi

Beli çıkup örülmemişe döndü bu mebûş o

Amma ta'yîb etmek olmaz mecburdur. "المرء عدو ما جهل".¹⁰⁶ Pes "من لم يذق لم يعرف"¹⁰⁷ denilmiştir.

Müfred

'İlm-i zâhir birle evvel ol dem sananlar müntehî

Göre kâvın menzilde gitdükde altından kuvveti

Hatta Şeyh Vefâ Hazretlerine Mevlâna Gürânî Hazretleri müfti-i 'âlem iken fetvâ yazıp göndermişler. "Ki bu Karabaşlı fülân müctehid midir ki, kendü kendinden bid'at ihdâs idüp semâ' deyü raks idüp hurus depen kâfirlere teşbih idüp 'itmesün' deyu" fetvâ yazıp göndermişler.

Şeyh Vefâ Hazretleri fetvâyı okuyup, altına yazmışlar ki "bu hurus depüp raks iden kâfirler ne derler."

¹⁰⁶ İnsan bilmediği şeye düşmandır.

¹⁰⁷ Tatmayan bilmez, İhyâu Ulûmiddin de geçen ibarenin tamamı şöyledir: Tatmayan bilmez, bilmeyen iştihak duymaz, iştihak duymayan talep etmez, talep etmeyen anlayamaz, anlamayan ise esfel-i sâfilinde mahrum olarak kalır. Kim Rahman'ın zikrinden uzakta yaşarsa Şeytana yakın olarak ve onunla kayıtlanmış olarak yaşar. (İhya c.3, s.196): "ومن لم يذق لم يعرف ومن لم يشق لم يشق ومن لم يطلب ومن لم يدرك ومن لم يدرك بقي" مع المحرومين في أسفل السافلين ومن يعيش عن ذكر الرحمن نقض له شيطاناً فهو له قرين

Gürânî Hazretleri yazmışlar ki ‘*Ululargir*’ ve fetvâ Şeyh Vefâ Hazretleri’ne gelür. Görür, ‘*ulular*’ deyü yazmışlar.

Şeyh Vefâ Hazretleri yazmışlar ki, “*ya bu zikir iden zâkirler ne derler*”, Gürânî Hazretleri yazmışlar ki ‘*Lâ ilâhe İllallah*’ derler.

Şeyh Vefâ hazretleri yazmışlar ki, bir alay kâfirler başlarına ayaklarına çingiraklar bağlayup serhoş olub, erleşüb raks eyleseler ve bir alay mü’min, muvahhid el ele alup, ‘azâların ağzına uydurup zikrullah meşgul olsalar, bu iki tâîfeyi birbirinden fark etmeyen ana ne cevap verin diyüp, fetvanın ardına yazmışlar. Gürânî Hazretleri okuyup, sükût itmişler. Ehl-i zâhirle ehl-i bâtun sözün gör. Kankısı ferâset sözdür. Kemâ kâle ‘aleyhisselâm;

¹⁰⁸ اتقوا فإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ فَيَرَى مَا هُوَ الْحَقُّ“

” deyü bu yurmuşdur. Pes ‘ilm-i zâhire mazhar olmayla ‘ilm-i bâtını inkâr cehldir. ¹⁰⁹“ وَ عَلَّمْنَاهُ ” deyü buyurmuşdur. Min veçhin vâ’izleri ta’yîb itmek olmaz, âhir zamandır. Tarîk-i Hakk’a melâhide-sûret uğruları karışup tarîk-i Hak’dan harâmzâdelik itmek maslahatı için harâmzâde harâmzâdeliği sûretinde, harâmzâdelik itmek dilese kimesne ana inanmayup fülüs-ı ahmer vermezler. Pes sûret-i Hakk’a girüp bir ‘azîze ittiba’ gösterüp tac, hırka, salâh-sûretin bağlayup *tagyîrû’l-şekl li ecli’l-ekl* şeytânın büyüğü bir ulu şeyh geçünüp lillahi değil ki tarîk-ı Hak’dan behre-mend ola. “*el-A’mâlü bi’n-niyyât/Ameller niyetlere göredir*” der. Niyyet hâlis değildir. Tekfîr etmek değil oldurmak gerektir. Zira kutta-ı tarîktır.

Der-Beyânı- Ehl-i Sûret

Fahr idüben bir nice câhil nâdanla

Kurt tuzağı gelüp câhil nâdan eyle

Bir nicesin sayd idüp düşer ânın dâmına [42b]

Merdi muhib idünüp ekser câhil köle

Geçünüp ahababına şeyh-i kibârım deyu

Ehline ma’lûm olur lafz gelince dile

Davete can virüben nireye dersek gider

Hayvanların otarır kendi sırrı harkle

Nefsi ta’ayyün bulup hükm ider ahkâmını

¹⁰⁸ Mü’minin ferasetinden sakınız, çünkü o Allah’ın nûruyla bakar, Hak olan şeyi onunla görür.

¹⁰⁹ Ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik. Kehf 18/65

Her neye kim kasd ide getürür ol dem ele
Fikr u ferâset hemân celp kalup etmede
Hirmen-i ömri acep cehlile verdi yele
Şeytan ana der bu gün yarının işi vardır
Bir iki gün dünyede hoşça geçin sen hele
Sözün ânun işidip ardına düşüp gider
Âhiretin zer'ini verdi acepdır sele
Münkir-hoş olanlar narda ebed kalalar
İblis ile şol cahîm içre koparlar yele
Emr-i Hakk'a imtisâl etmeyüben cehlile
Nefsine zulm eyleyip haber ider âb u bile
Kesrete düşüp yürür vahdeti terk eyleyüp
Kalbünün âyinesin göremedi, kim sile
Âhir kârı durur kesreti terk eyleyüp
Pes Hakk'ı zikr etmeyüp münkesir olup öle
Kesreti terk ile gel Muhyî girüp halvete
Kalbüne ilhâm-ı Hak durmayup akup gele

Pes kalp ahvâli her kişiye müyesser olmaz. Riyâzet ve mücâhede üzre tasfiye-i kalbe irüp işgâl-i dünyeviyye mesned idüp alakayı kat' eylemek gerektir ki tarîk-ı Hakk'dan behre-mend olup hidâyete mazhar ola. Zira sebebi budur ki ağızdan sülûk idüp geçmiş olular ki kendi vâridatların riyâzet ve mücâhede birle kırk elli yıllık sülûkünün netîcesin ilhâm-ı ilâhî birle yazmışlardır. Ağızdan öğrenip zikrin halâvetinden şevk zevk tahsîl idüp görür ötesi yok. Zikrullahtan usanup ilhâda düşüp bâtın kulayıp zâhiri şer' selb idüp butlan üzere kalup kâli hâl idünüp bulduğu mühmelât yeyü başlar.

Nazm

Hak bilinmez iş bu kıl u kâlile
Bilmedi bildim dîni akvâlile
Haldır her kim idinmez kâli hâl

Aldanup kıldı o mekru âlile
İsteyüp ehl-i ilâhı bulagör
Hakkı bilür aňlar özge halile
Hal söyler mazi müstakbel dahî
Söyler onlar Hakk'ı her ahvâlile
Emr u nehyin sırrını keşf eyleyüp
İrdiler asla olur işgâlile
Gice gündüz olmaz ehl-i hakka bil
Dâima zikr üzre hoş a'mâlile
Hakk'ı her yüzden temâşâ eyleyüp
Her neyi görse görür icmâlile
İremezsın ırmeyince mürşide
Ger geçe ömrün bu mâh ü sâlile
Gaflet üzre geçünüp sa'y itmeyen
Asla ırmezler kalup ihmâlile
Muhyî aldun Bâyezîd'in sırrını [43a]
Asla ulaşdın bil istikbâlile
Men aref sırrının esrârına
Çok devâyir yazmışım eşkâlile

Pes buyana tarîk-ı Hak'da sûret uğruları gibi vâiz olanların ekseri ilme şuru' eyleyip geç tab' olanlardır ki ilimden zevk etmeyüp *nefsimizi cehilden kurtarduk* deyüp ilimden ferağat idüp Kudûri başlayup muhtarla vâizlik ihtiyar idüp ekl-i şürb maslahatı içün lillah değil. Pes va'z sûret idinüp sâlâh-sûretin bağlayup zâkirine ve geçmiş ulular hususiyle Şeyh Muhyîddin Hazretlerine doluşup kendüye ta'ayyün vermek içün ki *ulu kişi imiş desinler* deyü dünyada şol kadar hayye kor. İtibardan ötürü âhiretin harab idüp ilimle amel etmeyüp hevâya tabi' olup kemâ kâle aleyhisselâm: "*Ulemâi ümmeti ke-enbiyâi benî İsrâil*" [Ümmetimin âlimleri Beni İsrail'in nebileri gibidir] deyü buyurmuştur.

Âlim oluben amel olmazsa kavm-i cânsın
Pes amelsüz ilimile İblisle yeksânsın

Bil ibâdet itmeye halk etti hazret pes seni
İtmeyip bu dergehinin tâlib-i ruhbanısın

Nazm

Vâiz nasîhat eyle nefsine kibri sürüp çıkar
Nefs kal‘asın zâkir olan cehrle yakar
Feth eyledikde kalbe düşer zikr-i zâkirin
Ten şehrini riyâzet idüp odlara yakar
Ta’n eylemez riyâzet ehline âkıl ider velî
Şol vâizin butûnu ki yok zâhire bakar
İnkâr idüp butûna ânın bâtnı pür-garaz
Korsan mevâli geçer âdın âleme takar
İçi dışı riyâsetle dolu pür-hevâ
Her ne gelirse âhir idüben karnına takar
Giyip enâniyyet sıfatın ‘ucb idüp yürür
Pes iftihâr idüp yukarı kürsiye çıkar
Nefsin ta‘ayyünin gözetüp kendüzün görüp
Ehlullahı zemmedüben câhile çıkar
Kendi özün aňlamayup anladum sanup
Ehl-i nifâk na’le döner bir mîhâ kakar
Ehl-i kulûb sevmeyüben ta’n idenlere
Hayvân demeğe lâyıık ana isim der bakar
Bu’z eyleyen nifakla ehl-i ilâh için
Şol kim münâfık oldu yeri Hâviye Sakar
Sözün rehin gözlemeyip kışrunuzdur
Ehl-i kulûba ta’n ide cismin oda sokar [43b]
Perhiz yok her ne ki gelse dile deyüp
Hak sözü terk idüp dahî yalan şere sokar

Ekser kelâm zâkir olanlara ta'n ider

Câhil denî ahmak ânun başına çıkar

Ümmî olan işidiçenüz vâiz sözün

İ'râz idüp yürür Hakk'ı zikr itmeden yakar

Şol Bâyezid-i Rûmî sözün Muhyî gûş idüp

Ehl-i kulûba mâil olup su gibi akar

Pes zikr-i mücerred lisâna mahsûs değildir. Sen de bil akl a'zâ-yı seb'a ki vardır. Bu cümle ile Hazret-i Hak zâkir olmak gereksin ki ba'dehu mezkûr olasın.

Der-Beyân-ı Zikr

Zâkir olagör zikrile olup hemdem

Ger gice vü gündüz de ayrılma sakın bir dem

Pes zikr-i ilâhiyle her kim ki ola me'nûs

Kalbine ânun Hak'dan ilhâm erişe her dem

Hem vasf-ı ilahiyle mevsûf oluben dâim

Sâdıkdır eger derse her şeyde Hakk'ı dîdem

Nefsin bilüp Hakk'ı fehm idüp iden iz'ân

Mahv idüp özün ol dem der gayr-i Hakk'ı nidem

Teslîm-i Hudâ idüp kendüni hemen sâat

İrfâne kadem basıp dimez geçünüp ferdim

Zâhid özünü görüp rif'at gözedür her dem

Âşıkların ayağı altında olan ger dem

Aşka buluşup dîdüm sana olsun niçün

Derde ulaşur dedi dermândır ana derdim

Aşk ehli irâdetdür Hak'dan dileyen 'aşkı

Vâsıl olayım diyen gelsün ki beyân idem

Her şeyde Hakk'ın gayri görmeye gör Hakkı

Lâyık ana derse âlemde bu gün merdim

Vakfede durup Muhyî özün diledi Hak'dan

Şol kalb-i selîm üzre vâsıl oluben gidem

Makbûl-ı Hudâdır bil her kim ki ider Haccı

Varup men de Kurbân idüp akıda bir dem [44a]

Temsîl-i Kâlice'nin İlk Varağı

Kaynakça / References

- Addas, Claude (2003). *İbn Arabi*. Çev.: Atila Ataman, İstanbul: Gelenek Yay.
- Aga Bozorg (1975). *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi 'ş-Ş'i'a*. Tahran: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- el-Âmulî, Haydar b. Ali (1380). *Nassu'n-Nusûs fî Şerhi'l-Fusûs*. Tahran.
- Konuk, A. Avni (1993). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. (haz. Mustafa Tahralı, S. Eraydın). c.I/IV İstanbul.
- Bâyezîd Halife, İbn Abdullah el-Edirnevî (1520). *Sırr-ı Cânân ve Fazl-ı Sübhân*. Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., no: 17178, vr. 2b.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*. C.1 İstanbul: Matba'a-i Âmire.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay.
- Coşan, Esad (1971). *Makâlât*. İstanbul.
- Çetindağ, Yusuf (2011), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- el-Burûsevî, İsmail Hakkı (1130). *Vâridât-ı Kübrâ*. Bursa Yazma ve Esk. Basma Eserler Ktp./Genel, no: 87, 3a-165b.
- Hacı Ali (t.y.). *Tuhfetü'l-Mücahidin ve Behcetü'z-Zâkirin*. Yazma, 624 vr. Nûruosmaniye Ktp. no. 2293.
- İbnü'l-Arabî (t.y.). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. C.1-2-3. Beyrut: Dâr Sâder .
- İbnü'l-Arabî (1242). *İnşâü'd-Devâir*. Kastamonu İl Halk Ktp. no: 2183, vr.57b-58a.
- İbnü'l-Arabî (1700). *Mir'âtü'l-Ârifin*. Süleymaniye Ktp./Carullah, No: 1093/2, 81a- 84b.
- Kara, İhsan (2003) “Tasavvuf İstılâhları Literatürü ve Seyyid Mustafa Rasim Efendi'nin İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil'i”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadioğlu, İdris (2016). Muhyî ve Hakikat-i Muhammediyye Kasîdeleri. *Journal of Turkish Language and Literature* 2(1): 205-228.
- Karlığa, H. Bekir (1991). “Anâsır-ı Erbaa”, *TDVİA*, c. 3, İstanbul.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (1941). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmiyi'l-Kütüb ve'l- Funûn*. C.1, İstanbul: Maarif Matbaası
- Kerîmî Çelebi (1473). *İrşâd*. Ankara Milli Ktp./ Yz A 2493, 1b-23b.
- Kılıç, Sadık (1999). *Kur'an Sembolizmi*. Ankara.
- Meyveci, Asuman (1998). *Bâyezîd-i Rumi'nin Sırr-ı Canan Mesnevisi: İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhammed Ali, Hâc Yusuf (2006). *Şemsü'l-Mağrib*. Halep.
- Muîn Muhammed, Ferheng-i Fârisî (1992). *Müessese-i İntişârât-i Emîr-i Kebîr*. C.1, Tahran.

el-Kazvînî, Muhammed Ali (1819). *el-İnsânü'l-Kâmil*. Tahran: Meclis-i Şûrây-ı İslâmî Ktp. no: 14546/1, 1b-71b.

el-Mağribî, Muhammed Şîrîn (1407). *Câm-ı Cihânnümâ*. Manisa: İl Halk Kütüphanesi, no: 2936/1, 1b-9b.

el-Melâmî, Muhammed Nûr (1880). *Kitâbu'd-Devâir ve'l-Eflâk*. Ankara: Milli Ktp./ Yz A 4386-5, 59b-71a.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Dâire-i Cihannümâ*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2360.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Devâirü'l-maarif*. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud 2458.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsîl-i Nokta*. Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 179, vr. 1-23.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsîl-i Kâlîçe*. Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 179, vr.23-49.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsîl-i Secer*. Özel Nûsha.

en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdünnebi (1801). *Devâiru'l-Ulûm*. Tahran: Şûrây-ı İslâmî Ktp. no: 7850, 1b-39b.

Karayazı, Nurgül (2014). Nev'î Yahyâ'nın Aynası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13. S. 43-44. İstanbul.

Küçük, Osman Nuri (2009). "İbnü'l-Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufî Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2) Yıl: 10, , sy:23, s.409.

Öğke, Ahmet (2005). *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzi-i Mısırî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Van.

Öğke, Ahmet (2007). *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yay. Ankara.

Öğke, Ahmet (2009). "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, 75-89

Öztürk, Ali (2003). *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din Ve Tasavvuf*, Ankara Üniv. SBE., İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Ankara.

Seyyid Nesîmî (2016). *Mukaddimetü'l-Hakâyik/Hakâikatlara Giriş*. (Hazl. Fatih Usluer). Revak.

eş-Şettârî, Îsâ Cündullah (t.y.). *Aynu'l-Ma'ânî*. Matba-ı Feyzü'l-Kerem, Haydarabad.

Şimşek, Selami (2008). *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*. İstanbul.

Şeyh Şuayb, Şerafeddin Gülşenî (2001). *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm*. İstanbul: Divan Yay.

Tahrallı, Mustafa (2013). "Füsûsu'l-Hikem'de Tezatlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", *Muhyiddin İbnü'l-Arabî Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*, İfav, İstanbul, ss. 9-36.

Türer, Osman (1992). "Bayezid Halife", *TDVİA*, c. 5, İstanbul.

Türer, Osman (1998). "Hû", *TDVİA*, c. 18, İstanbul.

- Uluç, Tahir (2006). İbn Arabî’de Mistik Sembolizm. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. Konya.
- Uluç, Tahir (2007). *İbn Arabî’de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1989). “Akıl”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1989). “Âlem”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “Ârif”, *TDVİA*, c. 3, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “Aşk”, *TDVİA*, c. 4, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “A’yân-ı Sâbite”, *TDVİA*, c. 4, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1997). “Hallâc-ı Mansûr”, *TDVİA*, c. 15, İstanbul.
- Yahya, Osman (2001). *Müellefâtü’bni Arabî Târîhuhâ ve Tasnîfuhâ*. Kahire: Matbaatü’l- Hey’eti’l-Mısriyye.
- Yakıt, İsmail (1986). “Türk-İslam Düşünürü Mevlana’ya Göre "İdeal İnsan", *I. Mevlana Kongresi, Tebliğler*. S. 61. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yazıcı, Tahsin (1993). “Câm-ı Cem”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul.
- Yılmaz, Hasan Kâmil (1993). “Cem”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul.
- Yiğitbaşı, Şemsüddîn Ahmed (1500). *Câmi’u’l-Esrâr*. Konya: Yusuf Ağa Ktp., no: 9886/1, 1b-21a.
- Yılmaz, Necdet (1993). *Abdülâhad Nûrî-i Sîvâsî ve Mirâtü’l-Vücûd ve Mirkâtü’ş-şühûd*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.